Miklós Vámos • Mátyás Sárközi

GHIDUL XENO® FOBULUI

Xenofobie:

s.f. (<fr: *xénophobie)* frica iraţională de străini, probabil justificată, întotdeauna de înţeles.

unguri i

Lectura digitală protejează mediul.

ediția digitală

Carte digitală cu drept de folosire exclusiv pentru voi!

NEMIRA
plăcerea lecturii

Miklós Vámos & Mátyás Sárközi

The Xenophobe's Guide to The Hungarians

© Copyright Oval Projects, 1999

© Nemira, 2010

Traducere din limba engleză Cornelia Bucur

Coperta colecției: Dana MOROIU, Corneliu ALEXANDRESCU

Ilustrația copertei: Irina DOBRESCU

Redactor: Nicoleta GHEMENT

Tehnoredactor: Stelian BIGAN

Versiune electronică realizată de editiadigitala.ro.

„Ghidul Xenofobului" este o marcă înregistrată.

Toate drepturile rezervate.

Orice reproducere, totală sau parțială, a acestei lucrări, fără acordul scris al editorului, este strict interzisă și se pedepsește conform Legii dreptului de autor.

ISBN 978-606-579-054-4

Cuprins

1. Naționalism și identitate
2. Caracter
3. Atitudini și valori
4. Familie
5. Maniere și comportament
6. Obsesii
7. Obiceiuri și tradiții
8. Umor
9. Destindere și distracții
10. Cultură
11. Mâncare și băutură
12. Sănătate și igienă
13. Sisteme
14. Crimă și pedeapsă
15. Guvernare și politică
16. Afaceri
17. Limbă și idei
18. Conversație și gesturi

Miklós Vámos trăiește și lucrează la Budapesta. Cele nouăsprezece volume ale sale, dintre care ultimul se numește *Mamele nu se aleg prin vot*, au stat luni de zile pe primele locuri ale topurilor de vânzări.

Chiar dacă Vámos înseamnă în maghiară „ofițer de vamă”, el a dorit dintotdeauna să se facă scriitor. Și susține că, pentru a o lua înaintea celorlalți, a început încă din pântecele mamei, unde s-a plâns că era prea întuneric.

Scrie și scenarii de film. O bursă Fulbright (1988–1990) i-a oferit o excelentă ocazie de a studia dramaturgia la Yale. Din păcate, între timp, a ratat drama adevărată a ultimului asalt dat de Ungaria pentru obținerea libertății. Ca rezultat, are câte un atac de paranoia ori de câte ori își părăsește țara natală.

Străbunicul lui Mátyás Sárközi a fost editor de ziar și unul dintre cei mai temuți politologi. Bunica sa a fost prima femeie corespondent de război, în 1914, iar bunicul (Ferenc Molnár) a scris câteva piese care s-au bucurat de succes internațional. Tatăl său a fost poet, iar mama a condus o revistă literară, așa că el a vrut să se facă pictor. De aceea, când a ajuns la Londra, la vârsta de nouăsprezece ani, s-a înscris la școala de arte frumoase.

Dar soarta a vrut ca și el să ajungă ziarist. Este corespondentul la Londra al unui cotidian budapestan și are emisiuni la BBC. Deși trăiește fericit în Marea Britanie, a rămas maghiar și, după patruzeci de ani, încă mai cutreieră străzile Londrei cu sentimentul că e străin. Ironia sorții face ca, în nenumăratele vizite prelungite în țara natală, să aibă și aici sentimentul că e străin.

Populația maghiară numără 10 milioane, prin comparație cu 4,5 milioane de croați, 5 milioane de sloveni, 5 milioane de slovaci, 8 milioane de austrieci, 10 milioane de cehi, 22 milioane de români, 38 milioane de polonezi, 47 milioane de ucraineni și 306 milioane de americani.

Două milioane de maghiari locuiesc în Budapesta (unul din cinci); al doilea ca mărime dintre orașele „maghiare” este Bucureștiul, din România, iar al treilea este Toronto.

Suprafața Ungariei este cam cât a Portugaliei și puțin mai mare decât a Austriei, dar ar încăpea de șase ori în cea a Franței.

Naționalism și identitate

Chestiunea arzătoare

Timp de aproape o mie de ani, maghiarii s-au confruntat cu o chestiune arzătoare: să se considere occidentali sau orientali? Conform unei vechi zicale, Ungaria este situată în buricul Europei, adică exact la mijlocul drumului dintre Răsărit și Apus. Maghiarilor le place să creadă că Ungaria face, în realitate, parte din lumea occidentală. Dacă alte țări vor decide că ea se află în Europa Răsăriteană (sau tot în cea Centrală), maghiarii vor decide că trebuie să se mute spre vest. Gândul că Europa Occidentală dorește ca ei să rămână pe loc îi cam scoate din sărite.

Înțelepții lor au scris biblioteci întregi pe tema acestei dileme, iar timpul pentru abordarea chestiunii din toate unghiurile posibile a fost suficient de lung, de când regele Ștefan I a creștinat țara, în jurul anului 1000. Un fel de răspuns s-a conturat în ultimele două sute de ani: poporul maghiar este aproape în întregime occidentalizat, dar mândru de rădăcinile sale, aflate în munții Ural și Altai. Dezbaterea continuă cu privire la definiții și, desigur, la obiectivele nației. Ar trebui să se mândrească în continuare cu călăreții care fac deliciul turiștilor în Marea Câmpie Ungară cu calitățile lor acrobatice sau să se concentreze mai degrabă asupra construirii de noi autostrăzi cu taxă, pentru a-i mulge pe aceiași turiști de două ori de bani?

Elementele orientale sunt în continuare prezente. Mulți maghiari consideră că femeile sunt cetățeni de rangul al doilea, mai ales după ce își îndeplinesc datoria de a face copii și când ajung la

vârsta a doua. O oarecare măsură de orientalism împrumută însă o aromă specială artei, poeziei și muzicii populare ungare, lucru considerat ca un avantaj evident.

Și mai este și cealaltă întrebare, la fel de intens dezbătută: cine sunt maghiarii adevărați? Din punct de vedere strict antropologic, ei sunt descendenții tribului care a ajuns în bazinul carpatic pe la anul 896, sub conducerea lui Árpád. Sunt indivizi zvelți, cu părul castaniu și pometii pronunțați, pe care încă îi mai poți întâlni prin toate colțurile țării. În ziua de astăzi, populația este un amestec bogat din toate populațiile, între care chiar și germani, slavi, români etc. Din fericire, consensul general este că maghiar este cel care decide să fie maghiar.

Cum se văd ei pe ei

Maghiarii cred cu tărie că țara lor este cea mai frumoasă din lume. Și se bazează pe următoarele aserțiuni:

1. Ungaria este cea mai frumoasă țară din lume – altfel, primii coloniști maghiari și-ar fi continuat drumul în căutarea unui loc mai bun.

2. Ungaria este cea mai frumoasă țară din lume, pentru că emigranții se întorc mereu să se bucure de frumusețea ei, în ciuda faptului că au fost izgoniți de teribilele nedreptăți ale trecutului.

3. Ungaria este cea mai frumoasă țară din lume, pentru că un mare poet romantic din secolul al XVIII-lea a scris odată: „Dacă lumea ar fi pălăria lui Dumnezeu, atunci Ungaria ar fi buchetul de flori de la pălărie.”

Cum îi văd pe alții

După Primul Război Mondial, Ungaria și-a pierdut 70% din teritoriu. Maghiarii nu pot nici să

uite, nici să ierte acest lucru, motiv pentru care nu își simpatizează prea mult vecinii, considerând că le-au luat ilegal pământul. Dar, chiar și înainte de modificarea contururilor hărții, majoritatea popoarelor din vecinătate erau privite de sus. Despre români se spune că sunt murdari și că „au păr pe tălpile picioarelor”. Sunt văzuți ca șmecherii popoarelor din Balcani. Slovacii sunt considerați obtuzi și aroganți; sârbii, alunecoși și agresivi. Despre cehi se zice că sunt oameni plicticoși și meticuloși, care beau prea multă bere, deși, în taină, sunt invidiați pentru talentul lor diplomatic (și filmele bune).

Cât despre ruși, singura modalitate de a supraviețui anilor de despotism sovietic a fost aceea de a-i disprețui ca fiind un popor slav, primitiv și leneș. În perioada comunistă, în școlile din Ungaria, era obligatorie predarea limbii ruse, pe care, ca gest de rezistență pasivă, mii de adolescenți au refuzat să o învețe. Acum, unii dintre ei regretă că nu-i pot citi în original pe Tolstoi și pe Pușkin și că nu pot vorbi rusește atunci când negociază schimburi economice cu foștii stăpâni. După atâția ani de școală, măcar atâta lucru ar fi trebuit să fie în stare să facă.

Vecinul față de care se simt maghiarii cât de cât apropiați este bogata și frumoasa Austrie. Cele două țări de la Dunărea albastră, amândouă iubitoare de operetă și de baluri grandioase în sezonul de iarnă, de cafea bună și prăjituri cu cremă, ar trebui să facă front comun. Din considerente istorice, maghiarii țin și la polonezi, cu care au împărțit pe vremuri un rege; și, din motive de origine străveche, le plac finlandezii, singurul popor de dimensiuni cât de cât apreciabile care mai vorbește o limbă fino-ugrică.

Germanii (și americanii) sunt respectați pentru bogăția lor și în special pentru forța industrială. În mod tradițional, Ungaria a făcut parte din sfera de influență germană în Europa, iar impactul

moștenirii culturale și tehnice germane este vizibil. Ușile se deschid și șuruburile se răsucesc ca în Germania; mașinăriile și clădirile sunt proiectate după principii germane; și, într-o oarecare măsură, oamenii gândesc în stil german.

Generațiile mai în vârstă vorbeau ceva germană, dar acum nu mai este cazul. Astăzi, pe străzile Budapestei poți urmări destul de des următoarea scenă. Turiști germani sau vorbitori de germană, care întreabă: *Sprechen Sie Deutsch?* („Vorbiți nemțește?”) Răspunsul este: *Ja!* Dar acest *ja* nu înseamnă că persoana interpelată vorbește fluent limba germană, ci doar că a înțeles întrebarea.

Maghiarii nu au respect decât față de popoarele occidentale așa-zis civilizate, mai cu seamă englezii și francezii. Cu cât îi cunosc mai puțin, cu atât îi simpatizează mai mult. Iar odată cu distanța, crește și simpatia. De aceea americanii sunt preferații lor.

Francezii știu să trăiască și să iubească, iar realizările lor culturale sunt de invidiat, dar de ce nu pot fi mai prietenoși? Britanicii... Ei sunt speciali. În Ungaria secolului al XIX-lea, anglomania era un fenomen social inițiat de aristocrație, care se îmbrăca în haine de tweed și organiza partide de vânătoare la vulpi și curse de cai. Loialitatea britanică față de tradiții este subiect de mare admirație pentru un popor care și le-a avut pe ale sale, proprii, până când cele mai multe s-au pierdut.

Cum îi văd alții

Există ideea eronată, dar larg răspândită, cum că maghiarii ar aparține familiei slavilor. Ei găsesc acest lucru jignitor, mai ales că nu-i înghit pe cei mai mulți membri ai acestei imense familii, în special pe cei care locuiesc pe teritoriul fostei Uniuni Sovietice. Găsesc greu de uitat faptul că au fost ocupați de Armata Roșie la sfârșitul celui de al

Doilea Război Mondial și că trupele au rămas în țară până în 1990.

Rușii i-au privit întotdeauna pe unguri ca pe un fiu adolescent fugit de-acasă, care creează nesfârșite probleme. Dintre provinciile est-europene ale fostei Uniuni Sovietice, Ungaria a fost prima care s-a răzvrătit împotriva regimului sovietic (în 1956) și (la finele anilor optzeci) prima țară din blocul răsăritean în care socialismul s-a prăbușit și Cortina de Fier a fost sfâșiată. Din nefericire, țările din jur sunt prea puțin dispuse să le recunoască maghiarilor acest merit. Polonezii mai dezbat și astăzi dacă nava-amiral a antisocialismului a fost ungară sau poloneză. Conform unei istorii contemporane, câinii polonezi treceau în Ungaria ca să mănânce, iar câinii maghiari treceau în Polonia ca să latre în libertate.

Ori de câte ori vine vorba despre unguri, cele două lucruri care apar imediat în conversație sunt gulașul și lăutarii viorişti: nu mănâncă altceva decât gulaș și plâng de le saltă cămașa-n spate de fiecare dată când aud cântând viorile lăutarilor. Maghiarii găsesc aceste caricaturi exasperante.

Nu că gulașul ar avea vreun defect. În perioada sa de declin, comunismul din Ungaria a căpătat chiar porecla de „comunism cu gulaș”, pentru că guvernul de la Budapesta a izbutit să șantajeze Moscova, amenințând că va clătina și mai tare barca, obligând-o să-i acorde concesii economice care au făcut ca nivelul de trai să fie mai ridicat decât în alte țări-satelit.

Un gulaș bun se face cu boia de ardei iute, roșu-aprins, iar Ungaria este printre cele mai importante țări cultivatoare de ardei. Profesorul maghiar Albert Szent-Györgyi a primit Premiul Nobel în 1937, pentru descoperirea vitaminei C, pe care a izolat-o din celulele de ardei iute.

Cum le-ar plăcea să fie văzuți

Maghiarilor le-ar plăcea să se bucure de aprobarea nelimitată a lumii occidentale. Vestul li se pare sinonim cu competența, siguranța și bunăstarea.

Ceea ce le face cu adevărat plăcere este recunoașterea acordată științei și artei lor. Dacă vrei să le faci o bucurie, nu trebuie decât să menționezi în trecere cât de grozav ți se pare faptul că un popor relativ mic a dat lumii opt laureați Nobel și numeroși muzicieni mari, precum Bartók și Liszt.

Le-ar plăcea să fie tratați în același fel în care își tratează ei prietenii și oaspeții din Occident. Speră că ospitalitatea lor tradițională va face, mai devreme sau mai târziu, să le crească prestigiul în ochii lumii. Atunci, termenul de „maghiar” va defini un popor generos, sofisticat și curajos. Și muncesc la schimbarea imaginii proprii de cel puțin patru secole.

Expatriații

Sunt popoare mici care suferă de un complex de inferioritate, dar nu și acesta. Maghiarii se consideră spirituali și talentați, dar urmăriți de un ghinion istoric. Încrederea în propriile forțe se vede cel mai bine când iau viața de la capăt într-o țară străină.

Chiar dacă în Ungaria trăiesc zece milioane de unguri, alte trei locuiesc în țările vecine, iar două milioane au ajuns chiar și mai departe. Cei rămași acasă îi invidiază pe cei plecați pentru relativa lor bunăstare și pentru că au trăit netulburați în țări libere și democratice, în timp ce ei au suportat ani lungi de dictatură. Se mândresc cu realizările emigranților, dar nu le place să-i audă dezbătând politica maghiară („Ce drept au? Ei au plecat”) sau criticând lucrurile „de acasă” – acesta este fieful lor.

Și invers, emigranții sunt foarte mândri de țărișoara lor natală, precum și de propriile realizări. A fost o vreme când pe ușile studiourilor de film era un anunț: „Nu e destul să fii maghiar, mai trebuie să ai și ceva talent.” Și mulți erau aceia care aveau mai mult decât „ceva”, printre care frații Korda, care și-au pus bazele carierei internaționale la Londra, regizorii de film Michael Curtiz și George Cukor, scenaristul Melchior Lengyel (*Ninotchka*) și actorii Béla Lugosi (*Frankenstein*) și S.K. Sakall (chelnerul cu obraji dolofani din *Casablanca*).

Ferenc Molnár *(The Swan – Lebăda),* dramaturg maghiar care a obținut o oarecare faimă în Vest, avea propria sa versiune a anunțului, și anume: „Nu e destul să fii maghiar, îți mai trebuie și un al treilea act.” El nu socotea forța morală ca fiind calitatea principală a compatrioților săi.

Un alt bine-cunoscut emigrant maghiar, Robert Capa, fotograf în războiul civil din Spania și în atâtea altele, dă propria interpretare formulării odată cu comentariul: „E destul să fii maghiar...”, cu sensul că să fii maghiar este o povară suficientă ca să-i ajungă oricui o viață întreagă.

Cel mai celebru emigrant a fost Béla Bartók, al cărui prestigiu s-a păstrat intact până astăzi. Nici un alt maghiar nu a atins nivelul faimei sale în lume, deși este posibil ca Ernő Rubik să se fi apropiat. El a inventat Cubul lui Rubik – jocul care a înnebunit întreaga omenire – și lui i se alătură László Biró, inventatorul pixului.

Unele dintre cele mai strălucite nume din știința americană au origini maghiare: Albert Szent-Györgyi, Edward (Ede în maghiară) Teller, Eugene (Jenő) Wigner, John (János) Neumann, Leo Szilárd (a cărui idee de a produce bomba atomică a fost acceptată de președintele Roosevelt) și mulți alții. Câțiva dintre ei au lucrat la prima armă nucleară și se povestește că, la o întrunire a fizicienilor americani, cineva ar fi spus:

„Domnilor, cred că toți știm ungurește. Ce sens are să ne chinuim vorbind englezește?”

Caracter

Maghiarii au reputația de a fi soldați curajoși și destoinici (care speră că lumea va uita că au fost de partea învinșilor în ambele războaie mondiale). Această reputație se bazează pe renumitele lor calități de călăreți, care vor fi fost, poate, ieșite din comun în Evul Mediu și vor fi contribuit la gloria mult admiraților husari, dar care astăzi folosesc mai mult la călăritul bicicletelor decât al armăsarilor.

Temperament iute

Deși detestă autocritica, maghiarii sunt pe deplin conștienți de propriile defecte, dintre care unul este acela că nu pot cădea niciodată de acord: dacă aduni patru unguri într-o încăpere, ei vor fi membri în cinci partide politice diferite.

Altul este că entuziasmul lor față de cauzele nobile este adesea un simplu foc de paie.

Maghiarii tipici nu recunosc limitele în nimic din ceea ce întreprind. Celor mai buni dintre ei le place să demonstreze că, indiferent ce se întâmplă, ei se țin de cuvânt, îți dau ce ți-au promis sau duc la bun sfârșit o sarcină încredințată, să știe bine că rămân schilozi. Cuvântul cu care descriu aceasta este *virtus*, virtute. Țelul lor însă nu este neapărat de a da rezultate, ci de a demonstra în cel mai teatral mod cu putință ce efort au depus. Pe de altă parte, pentru lucrurile mărunte, cum este răspunsul la o scrisoare sau punctualitatea la o întâlnire, efortul poate foarte bine să fie minim.

Dorința de a reuși face minuni, chiar dacă pornesc cu handicapul unei țări mici. Maghiarii au reputația de a fi singurii care pot intra ultimii pe o ușă pivotantă, pentru a ieși primii.

Pesimism

Pentru maghiari, pesimismul este o stare de spirit. Majoritatea sunt campioni olimpici în materie de pesimism, iar restul vin pe locul doi. În Ungaria, o jumătate de sticlă de vin nu este privită ca o sticlă pe jumătate plină, ci pe jumătate goală. Maghiarii își cultivă cu plăcere această perspectivă sumbră, spunând: „Optimistul este o persoană prost informată.” Sunt niște realiști: în basmele lor se trăiește „fericit până la moarte”, nu „fericit până la adânci bătrâneți”.

Într-un sondaj de opinie realizat în toate țările europene, circa 19 000 de persoane au fost invitate să evalueze starea propriei națiuni. Peste 59% din maghiari au declarat că, indiferent ce s-a petrecut în economia țării după prăbușirea comunismului, lucrurile merg spre mai rău. 66% au spus că situația li s-a înrăutățit în ultimii câțiva ani. Numai 8% consideră că aceasta s-a îmbunătățit. Prin contrast, în aceeași perioadă, 50% din albanezi, 28% din estonieni, 23% din români și 22% din cehi sunt de părere că acum se descurcă mai bine decât înainte.

Pentru maghiari, dacă o veste este proastă, înseamnă că este adevărată. Se luptă cu criza, cu inflația, șomajul și cu o scădere semnificativă a PIB-ului. Dar valul neîntrerupt de văicăreli pe care le auzi este mult mai îngrijorător decât realitatea economică. Străinii veniți în vizită decid cu greu dacă maghiarii se vaită pentru că doresc să fie compătimiți sau pur și simplu vânează complimente.

O glumă răspândită exprimă în felul următor sentimentele generale față de nefericitul lor trecut:

Un ungur intră într-un mic magazin newyorkez, de unde vrea să cumpere o pălărie. Dar, pentru că nu are destui dolari la el, întreabă dacă poate plăti în forinți.

— N-am mai văzut niciodată forinți, îi spune patronul prăvăliei. Ia arată-mi-i și mie.

Ungurul îi arată o bancnotă de zece forinți.

— Cine-i ăsta? întreabă negustorul.

— E Petőfi Sándor, cel mai mare poet maghiar. A făcut parte din mișcarea Tineretul din Martie, care a declanșat revolta pentru libertate din 1848–1849. A fost ucis în bătălia de la Sighișoara, unde răscoala a fost înăbușită de austrieci și de ruși.

— Doamne, ce poveste îngrozitoare! Și cel de pe bancnota de douăzeci de forinți?

— E Gheorghe Doja, care a condus o răscoală țărănească în secolul al XVI-lea. A fost înăbușită, iar pe el l-au executat, sau mai bine zis l-au ars pe un tron înroșit...

— Bine, bine. Și cel de pe bancnota de cincizeci?

— E Ferenc Rákóczi, conducătorul unei alte revolte pentru libertate. A fost silit să trăiască în exil, în Turcia.

— Trebuia să-mi închipui. Și cel de pe hârtia de-o sută?

— E Lajos Kossuth, cel care a condus revolta pentru libertate din 1848–1849. După eșecul ei, a fost nevoit să fugă...

Dar patronul magazinului îl întrerupe iar:

— Lasă, săracul de tine, poți să te duci, îți dau pălăria pe gratis.

Nevroză colectivă

Maghiarii se identifică ușor cu spusele lui Woody Allen: „Sufăr de complexul persecuției... Pentru că sunt persecutat.” Tânjesc după o perioadă în care să poată prospera și construi un viitor mai bun pentru copiii lor. Dar, pentru că s-au ars de atâtea ori în trecut, rămân cu teama că ambițiile personale le vor fi veșnic neîmplinite și că viitorul mai bun nu va veni niciodată.

Din această cauză, cei mai mulți dintre ei nu dispun de o liniște interioară și sunt incapabili să găsească o stare de echilibru pentru propriul sistem nervos. Mai mult, starea de așteptare permanentă și neliniștită a nenorocirilor ce vor să vină este absorbită de generații succesive. După cum observa Arthur Koestler: „Să fii maghiar este o nevroză colectivă."

Pasiune

Pasiunile maghiarilor sunt senzoriale, auditive și vizuale.

Le place să mănânce bine, să bea mult vin, bere și șnaps, să joace cărți, să se bucure de sex și flirturi, să facă plajă vara și să meargă la schi iarna. De asemenea, găsesc plăcere în arta conversației, mai ales pe tema afacerilor curente. Dacă americanii discută despre afaceri, maghiarii vorbesc despre politică.

Un singur lucru poate fi mai important decât politica și acela este bârfa. Le place să știe totul despre toată lumea și transmit cu aviditate informațiile și altora. „Pe cei care nu sunt de față trebuie să-i vorbești numai de bine", avertizează o veche zicală ungurească. Versiunea de cafenea budapestană spune: „Pe cei care nu sunt de față trebuie să-i vorbești de bine sau nu neapărat" (înainte de Primul Război Mondial, în Budapesta erau trei sute de cafenele importante și orice oraș, mai mare sau mai mic, avea cel puțin cinci sau șase; majoritatea sunt acum café-baruri sau patiserii). Bârfa răutăcioasă este savurată nu doar la cafea, ci și peste gard.

Neamul lui Știe-Tot

Dacă Dumnezeu știe tot, maghiarii sunt mult mai grozavi: ei știu totul mai bine. Dacă încerci să

le vorbești despre rețeaua de metrou din Chicago, cunosc mai bine decât tine detaliile. Vrei să le povestești despre salam și ei îți dau amănunte de care n-ai auzit în viața ta. Dacă un specialist de la Yale ține, la Budapesta, o prelegere despre starea actuală a romanului american, cinci genii tinere se ridică în picioare la sfârșit, pentru a demonstra cu cât sunt superioare cunoștințele lor în domeniu. Spectacolul se dă în parte pentru impresionarea vizitatorilor străini, în parte pentru a-i impresiona pe compatrioți. Să nu știi un lucru considerat important este privit ca un dezastru. Un critic literar mai hâtru a pus odată mâna pe o falsă carte ieșită dintr-o legătorie. Pe cotor erau numele unui scriitor cunoscut și un titlu imaginar, dar paginile erau în totalitate albe. S-a folosit de volum pentru a-i pune la încercare pe scriitorii aspiranți care îi intrau în casă.

— Ai citit romanul ăsta, prietene?

— Da, sigur. Nu mi s-a părut la fel de bun precum cel dinaintea lui, dar mi-a plăcut.

— Serios? Mincinos mic ce ești! |sta nu-i roman! exclama dezgustat criticul, arătându-i oaspetelui paginile goale.

Când este reală, această sete de a afla cât mai multe despre tot ce ne înconjoară poate fi o calitate imensă. Ea îi face pe oameni să gândească, să discute și să citească, să meargă la concerte și la conferințe, la teatru și la operă. În ciuda costurilor tot mai mari, societatea maghiară este în continuare dornică să facă toate acestea și, când se află în străinătate, maghiarii se ocupă, în general, să câștige experiență culturală.

Maghiarul Știe-Tot este văr primar cu maghiarul băgăreț, care se deosebește ușor de alți băgăreți din lume. În loc să facă ceva, el vorbește. În majoritatea situațiilor, nu se poate abține să nu vorbească despre lucrurile pe care ar trebui să le facă. În felul acesta, aparține unei specii rare, aceea a băgăreților teoreticieni.

Sentimente

În adâncul sufletului, maghiarii sunt niște sentimentali. Plâng după tot ce-au pierdut, chiar și când nu au pierdut nimic. Nu au nefericirea în sânge, ci în loc de sânge. Unul dintre lucrurile care îi bucură intens este atunci când plâng mai tare decât cei din jur.

Oamenii de la țară și orășenii cu rădăcini la țară adoră muzica lăutărească și nu doar *csárdás*-urile repezi și optimiste, ci și cântecele lente și melancolice. Dacă se simt nedreptățiți și călcați în picioare de viață, aceste melodii le pot da lacrimile, mai ales după o sticlă de vin și câteva pahare de tărie. „Pe câmpul tomnatic bruma s-a așternut, bătrân hoinar, singur ești și pierdut” cântă lăutarul de-ți rupe sufletul, la care bătrânii hoinari încep să se smiorcăie, plângându-și de milă.

Dar există și sentimentalisme mai vesele. În sate și orașele mai mici, tinerii tocmesc orchestre de lăutari ca să le cânte serenade iubitelor. Iar copiii de-o șchioapă sunt puși să învețe poezii pe dinafară de ziua părinților sau a bunicilor. Și, când ajung la versurile despre inima de aur și viața plină de sacrificii a bunicii, încep să curgă lacrimile.

Atitudini și valori

Atitudinea maghiarilor față de viață este guvernată, în primul rând, de dorința de a obține bogăția și succesul. În acest scop, sunt adesea dispuși să își sacrifice sănătatea și integritatea.

Filozofia conform căreia „dacă-l ai, musai să-l arăți și altora” li se potrivește ca o mănușă. Proaspeții îmbogățiți conduc mașini mari și luxoase. Un cântăreț de muzică pop a strâns ani de zile bani ca să își cumpere un model de Porsche care fusese produs într-o serie limitată, de cincisprezece exemplare; trebuia neapărat să fie unul dintre cei cincisprezece oameni din lume care puteau etala un obiect atât de special. Poți vedea autoturisme Bentley, Jaguar, Chrysler sau Mercedes cu numere de înmatriculare ungurești.

Poate că sărăcia este o problemă în țară, dar cei cu bani își construiesc vile uriașe și opulente în suburbii și până și țăranii din sate concurează pentru titlul de posesor al celei mai scumpe și mai împodobite fațade. Locuitorii prosperi din zonele rurale le cer constructorilor să copieze cabanele austriece, dar au descoperit și o modalitate interesantă de a-și etala bogăția, care se oglindește în dimensiunile și stilul cavoului familiei.

Maghiarii sunt mari adepți ai modei. Telefonul mobil este foarte șic, atât de șic, încât, când intră într-un restaurant, tânărul director îl așază pe masă, lângă farfurie, să-l vadă toată lumea. Maghiarii mai sofisticați numesc aceste obiecte *bunkófon*, ceea ce, în traducere liberă, înseamnă telefon de șmecher sau de golan.

Snobism

Pentru maghiari este important unde locuiești. Chiar și rândul din cimitir unde sunt îngropate

rudele moarte contează.

Dar există și un snobism cultural. Aflați la shopping într-un weekend la Viena, Paris sau Londra, maghiarii intră și la Muzeul de Arte Frumoase, la Luvru sau la National Gallery, pentru că, la întoarcere, prietenii vor vrea să știe dacă au fost. Timpul mediu petrecut în aceste mărețe colecții naționale este de trei minute, suficient pentru o relatare extaziată făcută acasă pe tema Monei Lisa.

Un obicei răspândit este pomenirea aparent întâmplătoare de nume într-o conversație. Un editor de mâna a doua avea obiceiul de a vorbi despre toate mărimile literare pe care le întâlnise vreodată spunându-le pe numele mic, de preferat Joe, Dick sau Harry, lăsând să se înțeleagă că ar fi fost prieteni la toartă. Singura modalitate de a-l opri era să îl întrebi când a băut ultima dată un pahar cu Will Shakespeare.

Snobul își petrece concediul în cea mai la modă stațiune, lucru pe care îl pomenește apoi, aparent întâmplător, tot restul anului. Un cuplu de maghiari înstăriți și-a petrecut o vacanță de vară la Cannes. Curând după ce s-au instalat într-unul dintre marile hoteluri de lux, soțul a coborât în grădina-cafenea, a comandat un ceai și s-a așezat să citească presa. Curând după aceea, soția a apărut la fereastră și i-a strigat:

— Dragule, nu vrei ochelarii?

Un minut mai târziu, s-a deschis o altă fereastră și soția a întrebat dacă să nu-i aducă pălăria de pai. Apoi, de la un al treilea geam, l-a asigurat că va coborî și ea să i se alăture. Când a sosit, soțul a întrebat-o, ușor iritat:

— Ce-au fost toate strigătele astea?

La care buna doamnă i-a răspuns:

— Dragă, am vrut să vadă toată lumea că am luat un apartament.

Moartea

Rezső Seres, pianist de café-concert între anii douăzeci și cincizeci care a trecut prin marea criză, Holocaust și ocupația rusească, a compus o piesă, *Tristă duminică*, devenită hit mondial, înregistrată de Billie Holiday și care a provocat zeci de sinucideri nu doar în Ungaria, ci pe tot globul. Seres a interpretat-o în nenumărate rânduri în cămăruța plină de fum din dosul unui club de noapte ieftin, după care, într-o zi, s-a aruncat de la geamul apartamentului său aflat la etajul al cincilea.

Când lucrurile nu merg conform așteptărilor lor, maghiarii se gândesc la sinucidere. Când au fost publicate primele statistici oficiale, rata anuală a sinuciderilor în Ungaria era de patruzeci și șase la suta de mii de locuitori, un record mondial. Maghiarii nu se fac remarcați prin capacitatea de a îndura.

Și marile reînhumări istorice au ceva morbid. Când comunismul maghiar a început să-și rescrie propriul trecut, un ministru de externe comunist care fusese pe nedrept acuzat, în 1949, de trădare a fost reabilitat și reînhumat cu mare pompă. După revolta eșuată a unuia dintre liderii Revoluției din Octombrie, prim-ministrul Imre Nagy a fost condamnat și spânzurat. După mai bine de patruzeci de ani, când imperiul sovietic a început să se destrame, trupul lui a fost dezgropat și reînhumat. Două sute de mii de persoane s-au adunat în Piața Eroilor din Budapesta să asiste la ceremonia de adio. Și cineva a remarcat cu amărăciune: „Să-ngropăm, la asta ne pricepem.”

Ce e mic e inconfortabil

Cu mai multe decese decât nașteri, Ungaria are o populație în scădere. În Europa sunt destule state

mai mici decât ea, dar maghiarii, cu mentalitatea lor chinuită, de popor mic, nu se vor compara niciodată cu țările mai mici și mai sărace; preferă, în schimb, să-și plângă bogățiile pierdute, mizând pe restul lumii să îi ajute să prindă din urmă bogatul Occident. Simt însă că o națiune atât de mică nu poate avea un cuvânt prea greu de spus în felul în care este condusă lumea. Aceasta le dă un sentiment de disconfort și mulți dintre ei regretă că nu s-au născut francezi, englezi, americani sau chiar nemți.

În același timp, datorită dimensiunilor ei, în Ungaria există un fel de coeziune familială. Vestea morții a cinci persoane într-un accident de circulație aruncă întreaga nație într-o stare de deprimare timp de mai multe zile: sunt momentele în care toată lumea se gândește la populația în scădere. Dacă ziarele de dimineață relatează deschiderea cu pompă a unui nou oficiu poștal în micul sat Karakószörcsög (asemenea non-știri au uneori parte de câte o coloană întreagă chiar și în cotidienele serioase), publicul se bucură, anticipând îmbogățirea țării.

Micimea Ungariei aduce, de asemenea, o intelectualitate și o clasă de politicieni demagogi proveniți dintr-un strat relativ subțire al societății, unde toată lumea se cunoaște cu toată lumea și indivizii sunt adesea înrudiți. Își știu unii altora secretele personale și pot, în felul acesta, să manipuleze mulțumiți posturi, numiri, funcții și cariere, fiecare sub imperiul loialității față de clan sau al opusului său, răutatea și invidia.

Invidie

Ungaria este unul dintre puținele locuri din lume unde veștile proaste despre alții îi fac pe oameni fericiți, iar norocul altora îi indispune. Cei care obțin vreo reușită, indiferent de ce fel, sunt în general invidiați, nu admirați. Succesul este privit

cu suspiciune. Când cineva se îmbogățește, lumea presupune că banii sunt furați și, dacă are dreptate și respectivul înfundă pușcăria, satisfacția este generală.

Maghiarii știu că ar trebui să nu mai fie invidioși, dar nu știu cum să procedeze. Iar acela care ar izbuti să se înfrâneze ar stârni invidia, așadar nu i-ar fi de prea mare folos.

Bucuria ospitalității

Când maghiarii te invită la ei acasă, trebuie să bei până la ultimul strop de alcool și să mănânci toate felurile de mâncare pe care ți le oferă. Scuzele nu sunt acceptate. Dacă refuzi să guști vreunul dintre preparatele făcute de gazdă, ești considerat deosebit de nepoliticos. Astfel încât, atunci când te întreabă: „Mai vrei o porție?”, răspunsul nu poate fi altul decât: „Da, vă rog.” Și dacă îndrăznești să spui: „Nu, mulțumesc”, farfuria este umplută oricum, cu exclamația: „Puțină... (numele unei mâncăruri grele) n-are ce să-ți strice!”

Arareori se întâmplă ca o gazdă să întrebe dacă cineva dintre cei de față este vegetarian sau ține vreun fel de regim. Acasă n-ai decât să ocolești carnea sau să preferi legumele, dar asemenea extravaganțe nu sunt permise când ești musafir.

Merită însă să te supui regulilor ospitalității ungurești, căci specialitățile bucătăriei naționale sunt delicioase, iar regim poți oricând să ții a doua zi. Cei care se tem de calorii nu trebuie să accepte invitații la prânz sau cină, mai ales la țară. Maghiarii încă nu suferă de obsesia siluetei.

Familie

Noțiunea de familie, așa cum o văd bărbații maghiari, își are originile în modelul orwellian al egalității, enunțat în *Ferma animalelor:* bărbații și femeile sunt egali, dar bărbații sunt mai egali. Feminismul în stil occidental este aproape inexistent și mulți bărbați consideră că femeile nu ar trebui să muncească în afara casei și că ei ar trebui să se odihnească și să fie slujiți în interiorul ei. În multe cămine, femeia gătește și servește la masă, dar nu se așază să mănânce odată cu restul familiei.

Cu toate acestea, familiile sunt unite prin sentimente puternice, copiii, când cresc, își vizitează cu plăcere părinții și nu este deloc neobișnuit ca toată lumea să se adune în casa părintească la câte o masă de prânz, duminica. Un prânz în familie presupune mai multă mâncare decât încape în stomac și destule dezbateri înfierbântate cât să ajungă pentru toată săptămâna.

Copii

În Ungaria se spune că barza aduce pruncii părinților, după ce i-a pescuit dintr-un iaz întins cu ciocul ei lung. În satele de pe Tisza, găsești berze în număr foarte mare, care își fac cuiburi pe coșuri sau pe stâlpii de telegraf. Dar s-ar părea că păsările au aflat că prea multe dintre coletele lor hotărăsc să părăsească Ungaria în favoarea Occidentului ceva mai târziu în viață, drept care nu-și mai bat capul, ci duc prețioasele pachete direct spre alte zări. Se nasc tot mai puțini copii: majoritatea familiilor nu au mai mult de doi, iar media este de 1,7. Odată născuți însă, ei sunt, fără îndoială, cei mai frumoși din lume.

După anii de socialism, puțini adulți pot privi în urmă la o copilărie perfect senină și, de aceea, doresc pentru urmașii lor o viață trăită din plin. Familiile mai înstărite își dau copiii la cursuri speciale de limbi străine sau de tehnologia informației, de muzică sau de tenis.

Printre cei mai puțin norocoși se găsesc numeroșii copii cu cheia de gât. Ei pleacă la școală devreme (cursurile încep la ora opt), cu cheia de la casă agățată pe o sfoară în jurul gâtului, și se întorc după prânz, descuindu-și singuri ușa. Nu-și văd părinții decât seara, când vin de la muncă. Dacă ne gândim câți asemenea copii își petrec după-amiezile jucând fotbal, este de mirare că echipa Ungariei nu e cea mai bună din lume.

Vârstnici

Cea mai căutată cafenea și patiserie din centrul Budapestei se numește Gerbaud și se află într-o elegantă clădire în stil art nouveau. Ea este locul de întâlnire preferat de bătrânii din lumea bună, care au prins și vremuri mai fericite. Vara, ei se așază în față, pe terasă, unde stau ore întregi la un pahar cu apă minerală, conversând despre diverse beteșuguri sau despre nepoții care termină facultatea.

Sunt, printre maghiarii mai tineri, și unii cărora le displace faptul că fiecare al cincilea locuitor al țării este un pensionar în vârstă și deci o povară tot mai mare pe umerii salariaților. Într-o zi, doi tineri impertinenți treceau pe lângă Gerbaud; unul dintre ei a strigat către un grup de doamne vârstnice așezate pe terasă: „Ceaiul de după-amiază, doamnelor? Vă pregătiți, în timp ce groparii sunt la treabă?”

La gurile de metrou și la intrările în pasajele subterane stau bătrâni și bătrâne pirpirii care vând flori, legume sau fructe din grădina proprie (și uneori a altora). La magazinele de tip economat

sunt cozi lungi. Autoritățile încearcă să ofere ajutor, atât cât se poate, asigurând bătrânilor permise gratuite de călătorie pentru transportul în comun și bilete la matineu, la cinema, dar nivelul ridicol de scăzut al pensiilor face din așa-zisa vârstă de aur una de alamă. Termenul maghiar pentru pensie înseamnă, în traducere literală, „alocație pentru odihnă”. După o viață de muncă însă, majoritatea bătrânilor constată că pensiile sunt insuficiente pentru a le asigura odihna.

Divorț

În Ungaria, divorțul este aproape la fel de răspândit ca în America. Statisticile arată că maghiarii divorțează mai des decât se căsătoresc. Într-o zi obișnuită, trei sute de maghiari se căsătoresc și, în același timp, o sută divorțează (este de sperat că nu din cei trei sute proaspăt căsătoriți). Zsa Zsa Gabor contribuie la statistici cu cel puțin opt divorțuri. Ea a fost odată întrebată dacă se pricepe să țină o casă. „Da, dragule – a fost răspunsul – foarte bine. De câte ori divorțez, țin casa pentru mine.”

În trecut, când toată lumea se căsătorea la biserică, chiar dacă o femeie constata că are un bărbat sadic și alcoolic, nici nu-i trecea prin cap să divorțeze, pentru că unirea se făcuse cu binecuvântarea Domnului. Ea se sinucidea pur și simplu, de obicei aruncându-se într-o fântână. Astăzi, nunțile la biserică s-au împuținat și nu mai există fântâni în care să te poți arunca.

În perioada comunistă, era o teorie cum că bărbații din clasa de mijloc divorțează din lipsa satisfacțiilor în viață. Pe la cincizeci de ani, fără posibilitatea de a schimba slujba, de a pleca în străinătate sau de a începe o cu totul altă carieră, bărbatul își schimba nevasta, de preferat cu una mult mai tânără. Acum, scuza nu mai există, dar divorțurile sunt la fel de numeroase. Atât de multe

cupluri divorțează, încât copiii cu un singur tată aparțin unei minorități și ar putea suferi de un complex din această cauză.

În parte, de vină este situația locuințelor. Multe cupluri stau împreună cu părinții în apartamente mici, pur și simplu pentru că nu-și pot permite să se mute. De asemenea, oamenii petrec multe ore la serviciu și sunt permanent obosiți și nervoși, ceea ce duce la certuri în familie. Trebuie spus însă că și cei mai înstăriți își schimbă mereu partenerii. Poate pentru că, în Ungaria, este foarte ușor să divorțezi, dat fiind că orice fel de incompatibilitate este luată în considerare și că activitățile de consiliere sau îndrumare se fac, în continuare, nu de specialiști instruiți, ci de mamele-soacre.

Maniere și comportament

În general, maghiarii sunt deschiși și prietenoși. Sunt atât de săritori, încât, dacă un străin desface o hartă pe stradă, i se dau indicații, fie că s-a rătăcit ori nu. În cele mai multe cazuri, aceasta se face prin semne, căci numai 11,8% din populație vorbesc vreo limbă străină.

(Un turist se apropie de doi polițiști, la Budapesta:

— *Do you speak English?*

Nici un răspuns. Mai încearcă o dată:

— *Sprechen Sie Deutsch?*

Cei doi îl privesc parcă e marțian.

— *Parlez vous français?*

Cum nici așa nu reușește, pleacă mai departe. Unul dintre polițiști se întoarce către celălalt:

— Ai văzut? Ce sens are să-nveți limbi străine, dacă tot nu-ți folosesc la nimic?)

Etichetă

Regulile de bună purtare s-au stabilit în perioada dintre cele două războaie mondiale, când copiii familiilor din clasa mijlocie de la oraș erau trimiși, după școală, la cursurile de „dans și maniere alese”. Doamne în vârstă, severe, cu părul argintiu, îi învățau pe tineri regulile purtărilor alese în încăperi cu pereți de oglinzi și globuri de cristal atârnate de tavan.

În perioada 1948–1988, comunismul le-a impus oamenilor să își vorbească folosind apelativul „tovarăș”, iar cea mai importantă regulă de comportament a devenit conformarea. Ceea ce însemna că toată lumea se îmbrăca în costume prost croite, nimeni nu auzise de deodorante, iar cravata purtată într-o zi obișnuită de lucru era considerată un obicei burghez. Școlile de dans și

bune maniere s-au închis, chiar dacă vreo câteva au continuat să funcționeze, ca de exemplu Academia de Dans Steaua Roșie. De dansat, nu dansa nicio stea roșie. În schimb, adolescenți cu mâinile transpirate încercau să învețe rumba, samba sau foxtrotul, când, în realitate, adevăratul scop era ca băieții și fetele să se poată cunoaște. Ulterior, explozia rock a măturat și ultimele școli de dans, dar de-acum, bătrânele doamne severe, cu părul argintiu, dispăruseră oricum.

Mulți dintre proaspeții îmbogățiți nu cunosc nici bunele purtări, nici regulile etichetei. Au crescut fără ele. Aceasta se răsfrânge și asupra vestimentației, astfel că pot apărea la o serată îmbrăcați într-un trening albastru sau cu șosete albe de tenis la smoching.

Câteva reguli tot au supraviețuit vârtejului social și politic. Bătrânilor, invalizilor și gravidelor li se oferă și acum locul în autobuz, femeilor li se deschide ușa dacă sunt drăguțe și maghiarii nu au renunțat încă la regula conform căreia, când un cuplu intră într-un restaurant, bar sau cafenea, bărbatul este acela care intră primul. Originea acestui obicei este simplă: dacă înăuntru e vreo bătaie, sticlele care zboară trebuie să îl lovească pe el, nu pe ea.

Înainte de masă, urezi „poftă bună” tuturor; nu stai cu coatele pe masă și nu vorbești niciodată cu gura plină (în cazul unora dintre felurile tradiționale ungurești, făcute cu paprika, poți să consideri că ai avut noroc dacă mai poți să respiri, darmite să mai vorbești).

Formule de salut

Formula de salut *szervusz* se folosește între prieteni sau pentru a întâmpina o persoană mult mai tânără. *Szia*, care se pronunță cam ca englezescul *see you*, este forma colocvială a lui *szervusz.* Originea acestor două cuvinte este însă

departe de a fi colocvială; ele derivă din latinescul *servus*, sau „sunt slujitorul dumneavoastră”. Maghiarii din Evul Mediu vorbeau mult latinește.

Când un maghiar te asigură că este slujitorul tău, de obicei îți întinde mâna, ca să vezi că nu ascunde o armă. Un bărbat care poartă mănuși trebuie să dea mănușa jos dacă celălalt este cu mâinile goale. Regula aceasta nu se aplică femeilor, care își pot păstra mănușile. De asemenea, ele au dreptul de a întinde primele mâna.

Sărutatul mâinii este un obicei care dispare rapid, dar formula „sărut mâna” rămâne. Bărbații o adresează femeilor și, oricât de surprinzător ar putea părea pentru un străin, copiii îi salută în același fel pe oamenii mari.

După ce se salută, maghiarii fac schimb de nume, cu numele de familie întotdeauna primul. De aceea, vizitatorii trebuie să se concentreze asupra celui de al doilea nume care li se comunică și care este numele de botez. Maghiarii nu trebuie decât arareori să își spună numele pe litere. Se înțelege de la sine că, odată pronunțat, el poate fi scris de toată lumea, dat fiind că, în limba maghiară, pronunția nu diferă decât foarte rar de scriere.

Formulele de „bună dimineața”, „bună ziua”, „bună seara” și „noapte bună” sunt larg folosite. La țară poți fi întâmpinat cu un *adjon Isten!* spus din inimă și care reprezintă forma prescurtată a lui „fie ca Domnul să-ți dea o zi bună”. *Viszontlátásra!* înseamnă „ne mai vedem”. Nici un maghiar nu poate rata o posibilă ocazie.

Printr-o confuzie de natură lingvistică, atunci când își iau la revedere, maghiarii spun (în englezește): „Hello”, după care pleacă fiecare în drumul lui.

Obsesii

Cele trei mari obsesii ale maghiarilor sunt fotbalul, celebritatea și mâncarea.

Fotbal

Într-un fel, fotbalul și celebritatea sunt sinonime; la urma urmelor, în lume, numărul celor care au auzit de numele fostului atacant central Puskás trebuie să fie egal cu al celor care îl cunosc pe al compozitorului Bartók. Amândouă sunt motiv de mândrie națională, eroi care fac să crească renumele țării.

Ungurii își amintesc cu satisfacție de echipa de aur care, în anii cincizeci, a bătut Anglia de două ori. Până astăzi, când un meci se termină cu scorul de 6-3 sau 7-1, galeria începe să cânte: „Anglia-Ungaria!”

Încurajarea echipei naționale este o obsesie aproape de șovinism, un indiciu prețios pentru a cântări nivelul de loialitate a maghiarilor care locuiesc peste hotare. Chiar și Sir Georg Solti afirma că, în ciuda plecării forțate din țară, ca evreu, și a stimei și onorurilor de care se bucură în Marea Britanie, atunci când Anglia joacă împotriva Ungariei, ține cu echipa maghiară.

Alte sporturi la care se obțin rezultate bune la nivel național sunt scrima, înotul și caiacul-canoe. Dacă nu câștigă în competițiile internaționale, întreaga țară intră în doliu. Dar dacă Ungaria pierde un meci de fotbal, tragedia națională durează mai multe zile. Din păcate, echipa de fotbal este acum mai slabă ca oricând (până și Islanda a învins-o), astfel că microbiștii înrăiți au început să se îmbrace numai în negru.

Celebritate

Faima și averea sunt lucrurile pentru care se zbat cei mai mulți maghiari. Să fii „maghiar celebru în întreaga lume” este o realizare minunată; în fond, țara e mică, așa că faima mondială este într-adevăr ceva.

Sculptorul maghiar Amerigo Tot (născut Imre Tóth) și-a petrecut cea mai mare parte a vieții la Roma, unde a fost foarte respectat și a lucrat pe bani frumoși. Friza lui, de exemplu, împodobește fațada gării centrale din Roma. Spre sfârșitul vieții, el a revenit în Ungaria, unde era venerat. „E un artist celebru în întreaga lume”, șoptea lumea când îl vedea pe stradă. „În călătoriile mele în străinătate, spun mereu că Tot e o celebritate mondială – se plângea un critic de artă budapestan – dar, în afară de câțiva colegi din Italia, nimeni nu pare să fi auzit de el.” Iar un alt critic replica: „Nu contează, e suficient că e celebritate mondială în Ungaria.”

Faima este ținută la mare preț și de mamele care poartă în poșetă ani de zile tăieturi din ziare, pentru că în gazeta locală a apărut o dată știrea că fiul sau fiica lor a ieșit pe locul trei la concursul de desene pentru copii, de Crăciun.

Mâncare

O masă bună este la fel de importantă pentru un maghiar ca și o partidă reușită de sex. Un roman, *Pasiune mortală*, are ca temă centrală soarta unui emigrant ungur, atât de pasionat de găluștele cu prune, încât, până la urmă, moare mâncând.

Într-o țară agrară ca Ungaria, ingredientele bune și proaspete se găsesc din belșug, susținând o bucătărie națională excelentă. Pentru multe femei (și uneori chiar și pentru bărbați, mai ales când trebuie făcută o ciorbă de pește), gătitul este un

mod de a trăi. El le permite să își demonstreze talentele creatoare. De aceea, după o anumită vârstă, femeile se cam rotunjesc și bărbații fac burtă, semn al unei încurajări sănătoase a plăcerilor culinare.

Între restaurante este o competiție acerbă, iar iubitorii de mâncare le cunosc pe cele mai bune. Locuitorii Budapestei sunt dispuși să bată drumul până la câte un mic local de la periferia orașului dacă găluștele cu brânză de vaci sunt cunoscute ca fiind mai bune decât oriunde altundeva. Multe cârciumioare de un gust îndoielnic au o clientelă avută, pentru că mâncarea servită e „ca la mama acasă”.

Obiceiuri și tradiții

Nunți și înmormântări

Pe vremuri, locuitorii satelor erau mândri de costumele lor populare, diferite de la o regiune la alta, iar fetele nemăritate mergeau la biserică duminica purtând pe cap ceva asemănător unei tiare. După nuntă, pătrundeau în casta femeilor măritate abordând o basma. Nunțile tradiționale maghiare de la țară erau niște festinuri care țineau câte trei zile, la care era invitat tot satul și unde se serveau câte opt sau zece feluri de mâncare. Toate acestea aparțin acum trecutului, dar la mesele bogate de nuntă tot mai participă câte douăzeci-treizeci de invitați, iar muzica și dansul fac parte din program.

Văduvele vârstnice se îmbracă în negru până la moarte, dar cele tinere încearcă să nu-și sperie pețitorii printr-un doliu prelungit. Unele familii au obiceiul, când moare cineva apropiat, să poarte, un timp, o banderolă neagră pe braț sau o panglică neagră la rever.

Bisericile încearcă să câștige bani oferind nișe în cripte, care se pot achiziționa pentru cei dragi. Spre deosebire de morminte, ele durează o eternitate.

Cimitirul Kerepesi din Budapesta este destinat să devină un fel de panteon pentru mărimile țării, cărora li se oferă aici loc de odihnă veșnică. Aici însă apare o problemă. Sub vechiul regim, o secțiune a cimitirului a fost rezervată morților proeminenți din rândurile Partidului Comunist, alături de care numeroși scriitori, artiști și oameni de știință refuză să fie înmormântați.

Religie

Religia a fost pseudointerzisă în cei patruzeci de ani în care, în loc de rugăciuni, s-au citit doctrinele marxist-leniniste. De aceea, nu este de mirare că, după prăbușirea socialismului, au început să înflorească bisericile, credințele și sectele. Confesiunea principală rămâne cea catolică, dar în majoritatea satelor există cel puțin două biserici diferite, una catolică, cealaltă de obicei protestantă.

În parlament și în presă sunt dezbateri pătimașe pe tema obligativității învățământului religios în școlile elementare și liceele de stat. Pe alocuri, războiul din cauza religiei a devenit atât de înfierbântat, încât părinții nereligioși și-au înființat propria școală. Consiliile locale au decis cu greu care dintre școli trebuie să primească susținere financiară.

Maghiarii sunt gata să creadă în mulți zei diferiți. De pildă, pe străzile Budapestei au apărut grupări adepte ale lui Hare Krishna. Dar, în toată această diversitate, există un punct comun: majoritatea cred cu tărie că zeii pot diferi, dar sunt cu toții unguri.

Sărbători naționale

Din cele trei sărbători naționale, două comemorează niște revoluții eșuate. Pe 15 martie se aniversează declanșarea revoltei din 1848, iar pe 23 octombrie se sărbătoresc mișcările din 1956. Cea de a treia este 20 august, ziua de Sfântul Ștefan, când maghiarii celebrează înființarea cu succes a poporului lor. Cu toate aceste trei ocazii, pe clădiri se arborează tricolorul național, iar pe 15 martie lumea poartă cele trei culori sub forma unor mici rozete roș-albe-verzi. Pe 23 octombrie se depun o sumedenie de coroane, în timp ce pe 20

august, după căderea întunericului, Budapesta și Dunărea se aprind de strălucirea celor mai grandioase focuri de artificii din întregul an.

Ce se vinde și unde

Câteva dintre obiceiurile ungurești ar putea părea stranii pentru un străin. Este normal ca în magazinele alimentare să-ți așezi cumpărăturile într-un coș, dar, nu se știe de ce, în Ungaria ți se cere același lucru și la librărie.

La oficiul poștal, personalul de la ghișeu insistă să-ți lipească timbrele pe scrisori. Dacă la rând este cineva care are douăzeci de plicuri, timbrele sunt aplicate în liniște în locul clientului, în timp ce restul trebuie să aștepte cu răbdare.

O altă ciudățenie o constituie borcanele cu miere vândute pretutindeni. Găsești un sortiment modest, de câteva borcane, expus lângă casieră (probabil nevasta apicultorului), în locuri de unde nu te-ai aștepta să cumperi miere: spălătorii, ateliere de geamuri și oglinzi, showroom-uri auto sau oficii poștale.

Cât despre fețele de masă brodate și echipamentul sportiv falsificat, acestea pot fi cumpărate din orice pasaj subteran de pe bulevardele Budapestei... atât timp cât poliția nu e atentă.

Umor

Există trei categorii principale de umor unguresc. Cea mai veche este cea a isteţimii ţărăneşti, pe care o întâlneşti în basmele populare, dar şi în conversaţia de zi cu zi. Ceva mai recent este sipetul cu anecdote. A treia categorie, care a apărut la sfârşitul secolului al XIX-lea şi de atunci domneşte necontestată, este cea a bancului orăşenesc, puternic influenţat de umorul evreiesc.

Spiritul mucalit ţărănesc poate fi foarte amuzant, conversaţia şugubeaţă, în răspăr, fiind un mod de viaţă. Ascultaţi acest dialog, intitulat *Pescarul cel surd:*

— Ziua bună, prietene.

— Iaca, repar barca asta veche.

— Şi buna ta mamă ce mai face?

— Are o gaură-n fund.

— Văd că ai o mândreţe de pereche de cai.

— Eu am făcut-o.

— Eşti nebun, prietene.

— La fel şi dumitale, domnule.

Anecdotele au reprezentat baza multor romane şi nuvele din secolul al XIX-lea. Marele povestitor Kálmán Mikszáth a creat nişte bijuterii literare din anecdotele culese prin localuri. Una este despre un artist care, folosindu-şi talentul excepţional la desen, falsifică o bancnotă de o sută de coroane. Prima dată când încearcă să plătească cu ea este prins, dar până la urmă scapă de închisoare, pentru că proba dispare din secţia de poliţie. Cum s-a întâmplat? Un sergent rămas fără bani peste weekend găseşte bancnota într-un sertar şi o bagă pe tăcute în buzunar. Duminică se duce să joace cărţi şi câştigă, iar luni dimineaţă pune banii la loc, dar sub forma a două bancnote de câte cincizeci de coroane.

Glumele evreiești, cu autoironia lor, au ajuns în Ungaria odată cu valul de evrei veniți atunci când monarhia austro-ungară a decis să le lase dreptul de a se stabili liber. Iată o mostră. Un băcan bătrân zace pe patul de moarte, înconjurat de familie. Cu glas stins, întreabă:

— Aici ești, Miriam, draga mea nevastă?

— Da, aici sunt, Sam, răspunde soția plângând.

— Aici ești, iubita mea Rebecca?

— Da, tăticule. Aici sunt.

— Și fiul meu, Alfie?

— Suntem toți aici, tată, spune Alfie.

La care bătrânul se ridică brusc în șezut și strigă:

— Și-atunci cine mama dracului mai e la băcănie?

Personajele tipice din glumele tradiționale ungurești sunt doi aristocrați bătrâni și proști, pe nume Aristid și Tasilo. Pentru că aristocrații bătrâni și proști au dispărut cu desăvârșire, toată lumea poate râde după pofta inimii de prostia lor.

În timpul represiunii comuniste, s-a înregistrat o explozie de bancuri politice pe seama regimului. De exemplu:

Trei judecători stau la cantina din clădirea Curții Supreme. Unul dintre ei începe să râdă cu lacrimi.

— De ce râzi? îl întreabă ceilalți doi.

— De un banc... un banc extraordinar! spune el când își mai trage răsuflarea.

— Spune-ni-l și nouă. Să-l auzim!

— Nu, nu, nu pot să vi-l spun. Tocmai i-am dat unuia zece ani pentru el. (1950)

Un deținut nou intră în celulă.

— Cât ai luat? îl întreabă ceilalți pușcăriași.

— Zece ani.

— Și ce-ai făcut?

— Nimic.

— Aiurea! Pentru nimic nu se dau decât cinci ani. (1952)

Astăzi, bancurile politice s-au rărit și nu mai sunt atât de bune. Ocazional, apar mode, cum este cea a glumelor despre „absolut”:

— Cine e călugărița absolută?

— Cea a cărei mamă a fost tot călugăriță.Și mai sunt cele care reflectă starea economică a țării:

Un țăran vrea să-i vândă vaca vecinului lui. Prețul e de o sută de dolari.

— Cât vine asta în forinți ungurești? întreabă vecinul.

— Două sute de mărci germane. (1990)

Maghiarilor le place să spună bancuri deocheate și despre sex. Iată un exemplu complet inofensiv. Într-un sătuc vine veterinarul să facă vacilor inseminare artificială. Vacile sunt aliniate, iar el trece de la una la alta, cu seringa enormă, inseminându-le. Chiar la ultima i se termină sperma, așa că își strânge uneltele și se îndreaptă spre mașină. Dar vaca întoarce capul, protestând trist:

— Nici măcar un pupic nu capăt, iubi?

Destindere și distracții

Maghiarii sunt foarte individualiști, cu nenumărate curiozități și pasiuni. Adolescenților le place să danseze în cluburi, bătrânii merg la cafenea duminica după-amiaza îmbrăcați la țol festiv, ca să se așeze în cerc și să bârfească. Dacă se joacă o piesă bună, biletele se vând cu săptămâni întregi înainte. Concertele se bucură și ele de o bună audiență. Plimbările cu barca sunt agreate, la fel și pescuitul. Excursiile și plimbările reprezintă tradiții vechi și locuitorii Budapestei se consideră norocoși, fiindcă la capătul liniilor de tramvai și de autobuz din Buda încep imediat dealurile împădurite.

Unii sunt jucători împătimiți de bridge, alții merg săptămânal la cinema. Șahul este foarte răspândit. Pe vreme bună, bărbații joacă șah în aer liber, în parcuri. La Budapesta există băi termale, cu un bazin în aer liber, plin cu apă minerală naturală, caldă; în lunile reci de iarnă, pasionații stau doar cu capetele la suprafață și joacă șah pe table fixate deasupra nivelului apei.

Pentru un pic de mișcare în fiecare dimineață sunt suficiente bazine de înot. Băile Lukács din Budapesta sunt de mulți ani locul preferat de întâlnire al artiștilor plastici și scriitorilor. Poate sunt cam dărăpănate, dar au atmosferă din plin. Lukács este locul potrivit pentru o discuție despre teoriile lui Wittgenstein sau pentru a schimba bârfe din lumea literară, în timp ce înoți lent în sus și-n jos.

Lacul Balaton

Weekendul este sacru pentru mulți maghiari. Iarna, părinții își duc copiii pe derdeluș sau la patinaj pe câte un patinoar improvizat, în timp ce

vara îi suie în mașină și pornesc spre Balaton, cel mai mare lac din Europa Centrală. În diminețile frumoase de sâmbătă, cel puțin un milion de mașini încearcă să ajungă pe malurile lui. Mulți au aici căsuțe de vară, iar cei care nu au stau în campinguri sau se îndreaptă spre aglomeratele plaje publice.

Adesea denumit „marea ungurească", lacul Balaton este destul de mare pentru a-și merita porecla. În plin sezon, cea mai însemnată localitate de pe malurile sale, Siófok, este la fel de plină ca orice stațiune de pe coasta sudică a Spaniei.

Cei care locuiesc în împrejurimi câștigă bani frumoși închiriind camere și case. Dar, pe măsură ce tot mai mulți turiști străini sunt atrași de această zonă, hotelurile și chiar și camerele închiriate de particulari devin tot mai puțin accesibile băștinașilor maghiari. Iar acum, că germanii și olandezii au început să cumpere proprietăți în satele din apropierea lacului, prețurile au explodat și o masă la restaurant este din ce în ce mai scumpă.

Cam 50% din turiști sunt străini, în special germani. În lunga perioadă în care est-germanii nu au putut călători în Occident, cel mai convenabil loc de întâlnire între ei și rudele din Germania Federală era Ungaria și, cu deosebire, campingurile din jurul lacului Balaton. În anii aceia, numele german al lacului, Plattensee, se auzea mai des decât cel maghiar. Valul de turiști nemți s-a mai domolit, dar cele mai multe anunțuri rămân în limba germană: *Zimmer zu vermieten!* (cameră de închiriat), iar prețurile sunt în mărci.

Vacanțe

Toți maghiarii sunt curioși să vadă cum arată restul lumii. În anii comunismului, destinațiile preferate erau stațiunile iugoslave și bulgărești, precum și centrele de schi din Slovacia și Polonia.

Astăzi, dacă-și permit, încearcă să meargă în Occident.

Oriunde se duc, fac fotografii prin toate ungherele și înregistrează ore întregi pe video, cu diverși membri ai familiei în rolurile principale. Au nevoie de dovezi fotografice ale prezenței lor în vârful Turnului Eiffel, la picioarele lui Eros sau ascultând muzică în Piazza San Marco. Și, desigur, adoră să înoate într-o mare adevărată, una cu apă sărată.

Pentru cei mai puțin avuți există stațiuni mai mici și mai puțin căutate, pe malurile altor lacuri sau pe vârfurile altor munți din Ungaria, iar pentru cei nevoiași este întotdeauna „mamaie”, care locuiește într-un sat, pe malul unei ape. Chiar și gunoierul budapestan, domnul Bodó, are două săptămâni de concediu în timpul verii. Întrebat cum și le petrece, el a răspuns:

— Mă trezesc dimineața, mă duc în piața Klauzál, mă așez pe o bancă și dau de mâncare la porumbei.

Familia Szabó și Vecinii

Milioane de maghiari ascultă serialul radiofonic *Familia Szabó*. Generații de actori au jucat în el și, într-un târziu, au murit de bătrânețe, precum prima doamnă Szabó, marea Hilda Gobbi. Nu este vorba de un documentar prelungit despre familia regizorului de film, câștigător al Premiului Oscar, István Szabó, ci povestea vieții de zi cu zi a unor oameni simpli din Budapesta (numele de Szabó este la fel de comun în Ungaria ca Taylor în Marea Britanie, și chiar înseamnă același lucru, „croitor”).

La fel de apreciată este și telenovela *Vecinii* – varianta ungurească, nu cea australiană –, urmărită de 40% din populația adultă.

Astăzi, în toate casele se află câte un televizor color, iar când televiziunea maghiară a transmis

Dallas, el a fost urmărit cu sentimente amestecate. Americanii păreau să fie insuportabil de bogați și de frumoși, în niciun caz precum chiriașii din *Vecinii*. Maghiarii sunt de părere că niște vecini australieni ar fi mult mai simpatici.

Comediile englezești sunt la mare preț, la fel ca și concursurile televizate, mai ales dacă participanții au șansa de a pleca acasă cu premii uriașe. Starul cel mai strălucitor al televiziunii maghiare este un domn pe nume Sándor Friedrikusz, care prezintă trei concursuri diferite. Se spune că, după un număr de ani, chiar și ființele omenești inteligente își pot face un obicei din a-l urmări.

Sex

Scandalurile pe teme sexuale, care alimentează dorința de senzație a cititorilor de ziare, sunt complet necunoscute în Ungaria. Majoritatea oamenilor își înșală soții sau soțiile – acesta este considerat un lucru normal. Dacă un înalt funcționar guvernamental respectabil și evlavios ține o amantă cu care are un copil, acesta va rămâne foarte mult timp un secret bine păzit. Când un politician de frunte o seduce pe soția altui politician de frunte, este treaba lor și nu e nimic de comentat (poate fi subiect de bârfă, dar nu reprezintă un subiect pentru presă).

La un teatru din provincie, actorii, plictisiți de viața lipsită de evenimente, au început să se combine unul cu soția celuilalt, până când s-a ajuns la un adevărat haos de divorțuri, istericale, copii nelegitimi și amenințări cu moartea. Primarul l-a chemat pe director la primărie și l-a anunțat că un asemenea libertinism sexual trebuie să înceteze. La aceasta, jovialul director a observat, cu un surâs larg pe chip:

— Domnule, suntem la fel ca oricare altă familie numeroasă.

Ediția maghiară a revistei *Playboy* (care a dat faliment după o existență scurtă, pentru că pe unguri nu-i interesează pornografia *soft*, cvasiintelectuală) a publicat rezultatele unui sondaj, conform cărora bărbatul maghiar obișnuit are, în decursul vieții, nouă partenere serioase pentru sex, în timp ce femeia are șapte parteneri. Aceasta nu demonstrează decât că femeile sunt mai reținute decât bărbații când este să recunoască adevărul.

Înainte de război, în toate orașele și orășelele din Ungaria erau bordeluri celebre. Acum, ele nu mai există, dar există destule prostituate cărora li se cere să plătească impozit pe venit.

Traiul în concubinaj este din ce în ce mai tolerat, dacă nu de Biserică, măcar de cetățeni în general. Scuza este că „trebuie să încerce să vadă cum e viața de cuplu”. Și mulți încearcă, puțini reușesc.

Cultură

În lunga și complicata istorie a Ungariei, literatura a jucat un rol de excepție. Preludiul spiritual, atât pentru revolta din 1848, cât și pentru cea din 1956, l-au făcut scriitorii și poeții. Poetul maghiar nu este pur și simplu un om de *belles lettres*, care stă într-un fotoliu sau în grădină, în așteptarea sărutului unei muze. El este un lider național și, uneori, chiar un zeu în viață. Nu este de mirare că orice copil maghiar încearcă să scrie poezie și visează să ajungă poet celebru, și nu mecanic de locomotivă. Dar copiii uită partea tristă a poveștii, anume că poeții trăiesc intens și, de obicei, mor tineri.

Poetul-soldat Bálint Balassi (1554–1594) a fost rănit în luptă și a murit din cauza septicemiei; Miklós Radnóti (1909–1944), împreună cu alți poeți de primă mână, a fost ucis de naziști; Attila József (1905–1937) s-a sinucis, aruncându-se sub roțile trenului; contele Miklós Zrínyi (1620–1664) a fost ucis la o vânătoare de mistreți; Mihály Csokonai Vitéz (1773–1805), bolnav de plămâni, a citit un discurs funerar la o înmormântare pe vreme urâtă, a răcit grav și a murit.

Revoluția din 1956 a fost declanșată și condusă de scriitori, dintre care mulți au fost închiși după ce armata sovietică a zdrobit rezistența luptătorilor pentru libertate.

După prăbușirea sistemului monopartit, numeroși scriitori de valoare s-au înrolat în nou-formatele partide politice, au candidat și au devenit parlamentari sau funcționari înalți. Un dramaturg și traducător de literatură engleză și americană, Árpád Göncz, a devenit primul președinte liber ales al Ungariei.

Poate cel mai strălucitor astru de pe firmamentul poeziei maghiare a fost Petőfi Sándor, ucis în 1849

de un lăncier cazac, după o bătălie din Războiul de Independență, în timp ce traversa un lan de grâu. Își dorise să moară în luptă și ultimele cuvinte să-i fie: „Sfântă libertate a lumii!” Deși supranumit „Shakespeare al Ungariei”, el a fost mai mult un fel de Walt Whitman și Thomas Jefferson la un loc. Timp de generații întregi, a fost idolul desăvârșit, pildă de eroism, patriotism, creativitate, spirit de sacrificiu și curaj. În Ungaria există peste cinci sute de străzi, două sute de cooperative agricole, un vas cu abur și o cofetărie cu numele de Petőfi.

Fără el și poemele lui, revoluția și războiul pentru libertate (1848–1849) probabil nu ar fi avut loc. Cea mai celebră poezie maghiară scrisă vreodată îi aparține și se intitulează *La sfârșit de septembrie*. Iată prima strofă:

Zbucnesc înca-n vale flori multe-n lumină,
E verde-ncă plopul, fereastra păzind,
Dar vezi lumea iernii ce-i gata să vină?
Acoperă coasta zăpada sclipind.
E înca, în inima-mi tânără, vara,
Și-n ea, încă-n floare,-un întreg răsărit,
Dar toamna în negrul meu păr se-înfășoară,
Mi-e capul de brumele iernii pălit.

Traducerea giuvaierelor literaturii universale a fost întotdeauna considerată o sarcină de onoare pentru poeții și scriitorii maghiari, de aceea numele importante din literatura străină sunt atât de bine cunoscute în țară, spre deosebire de numele poeților maghiari peste graniță.

Arte frumoase

Pictori și sculptori maghiari excelenți sunt cu zecile, dar excelența nu este suficientă: dacă dorește faima mondială, artistul dintr-o țară mică trebuie să fie și un inovator. Așa au atras atenția

mapamondului László Moholy Nagy și Victor Vasarely, părintele artei optice.

Tivadar Csontváry Kosztka era, la treizeci de ani, farmacist într-un orășel somnolent de provincie când, în 1880, i s-a arătat un înger care i-a spus că va fi cel mai mare talent artistic care s-a născut vreodată. A lăsat totul deoparte și a început să picteze cu frenezie. O dată, pe când stătea pe o culme de deal ca să picteze peisajul pe o pânză lată de trei metri, a fost luat de vânt. Ar fi trebuit să dea drumul pânzei. La moartea lui, în 1918, tablourile au fost oferite negustorilor din piață să își acopere tarabele cu ele. Din fericire, au fost salvate de un tânăr colecționar și de atunci au fost expuse în întreaga lume. Csontváry a fost asemuit cu Henri Rousseau, dar maghiarii îl consideră nu doar mai bun, ci și ceva mai nebun.

Film

István Szabó și Miklós Jancsó sunt cei mai cunoscuți dintre realizatorii de film maghiari de astăzi. Împreună, au câștigat mai multe premii la festivaluri internaționale de prestigiu, inclusiv la Cannes, iar Szabó a primit și un Oscar pentru *Mephisto*. După ce a văzut câteva filme interesante făcute de regizori est-europeni, italianul Federico Fellini a declarat: „Trebuie să fi fost ceva în aerul de-acolo.”

Secretul prosperității filmului în era comunistă rezidă în proprietatea de stat și în sistemul de subvenții. Deși drastic cenzurați, regizorii din Europa Răsăriteană s-au bucurat de independență economică; odată acceptat scenariul, era foarte probabil ca bugetul să fie aprobat. Cei care aveau norocul să apuce să filmeze nu trebuiau să-și facă griji legate de *box office*, pentru că sălile de cinema erau, de asemenea, în proprietatea statului. În felul acesta, artiștii adevărați puteau urma drumul pe care îi ducea inspirația.

În zilele ei de glorie, industria filmului din Ungaria producea douăzeci-treizeci de filme pe an. Până în 1995, cifra scăzuse sub zece. Socialismul s-a dus, iar lumea filmului este acum falimentară. Tinerii realizatori își dau toată silința, dar, în nou-născutul capitalism, finanțele au devenit cea mai importantă artă.

Muzică

Liszt va fi fost, poate, cel mai celebru dintre toți compozitorii maghiari, dar era prea plin de sine ca să umble prin sate, de aceea a compus rapsodiile ungare pornind de la o materie primă falsă. Ceea ce nu se poate spune nici despre Bartók, nici despre Kodály, care au adunat numeroase melodii populare, pe baza cărora au scris o parte a celor mai bune creații ale lor.

Maghiarii sunt înnebuniți după muzică. Numai la Budapesta activează vreo douăzeci de orchestre de amatori și de profesioniști.

Pentru că aceasta era partea cea mai occidentalizată a blocului răsăritean în era comunistă, muzica rock a pătruns în Ungaria încă din anii șaizeci *(Rock around the Block),* chiar dacă varietatea autohtonă este relativ lipsită de personalitate. Ultima dată când țara a înregistrat succese în domeniul muzicii de consum a fost prin intermediul operetelor lui Kálmán și Lehár.

Mâncare și băutură

Gulașul și alte primejdii

Se spune că în lume există patru bucătării importante: franțuzească, italienească, chinezească și ungurească.

Mâncarea ungurească se compune din sute de delicatese, fie inventate în Ungaria, fie împrumutate de la Viena sau Paris, de la italieni, englezi, ruși, sârbi sau slovaci. Când îi întrebi pe maghiari care le este felul de mâncare preferat, s-ar putea să spună că e un papricaș bun de pui sau o friptură la tavă aî la Esterházy, dar cei mai mulți vor vota în favoarea sarmalelor cu multă smântână deasupra.

Când și-o pot permite, maghiarii mănâncă și beau mult. Sunt perfect capabili să mănânce două mese complete pe zi, la prânz și seara, la care adaugă o gustare dimineața și una după-amiaza. Dacă te aventurezi să intri într-o baie turcească din Budapesta, priveliștea hipopotamilor umani este uimitoare.

La țară, bărbații își încep ziua cu un păhărel de șnaps, iar la oraș, cu o cafea tare. Micul dejun se compune de obicei din cârnați, șuncă și brânză, deși unii preferă pâinea cu unt și gem sau miere. Obiceiul de a mânca muesli se răspândește. Duminica este o zi aparte, sărbătorită cu ciocolată fierbinte sau cafea cu frișcă, la care se servește, în loc de pâine, *kalács* (un fel de brioșă).

Supele sunt foarte populare. Restaurantele au întotdeauna patru sau cinci în meniu. Vara, poți mânca o supă de cireșe, rece. După o noapte cu băutură multă, încercați ciorba de potroace, o

fiertură din varză murată, despre care se spune că trezește și calmează stomacul sensibilizat.

Dulciurile și prăjiturile constituie o parte importantă a dietei. Maghiarii savurează o multitudine de ștrudele, clătite umplute și prăjituri în stil austriac, dar cele două preferate sunt, întâmplător, și foarte complicat de mâncat. *Dobos torta* are un strat gros de zahăr caramelizat, tare, deasupra, iar *krémes,* plăcinta cu cremă, are o umplutură moale între două straturi de foitaj franțuzesc. Dacă ataci oricare dintre cele două cu furculița, iese un talmeș-balmeș pe farfurie, dar merită efortul. Cine vrea să scape mai ușor comandă în schimb *Somló gnocchi*.

A fost o vreme când un vegetarian putea foarte bine să moară de foame în Ungaria, dar acum cele mai multe restaurante servesc și câteva feluri vegetariene. A fost reperată și prima măcelărie *halál* la Budapesta, stârnind groaza pe o străduță lăturalnică altminteri banală, fiindcă termenul *halál* înseamnă „moarte” în ungurește.

Gulașul este greșit înțeles. Ceea ce capeți într-un restaurant unguresc din Paris, Londra sau New York nu este ceea ce înțeleg maghiarii prin gulaș, care ar trebui să fie o supă groasă, ci *pörkölt*, un fel de tocană.

Gulașul tradițional a reprezentat felul de mâncare principal pentru ciobani și păstori (gulaș sau *gulyás* înseamnă, în traducere literală, văcar). El este un fel foarte simplu, compus din carne de vită, ceapă, cartofi și ardei iute. Există multe variațiuni pe această temă, dar un gulaș adevărat nu se îngroașă niciodată cu făină și singurul condiment îngăduit, în afara ardeiului iute, este chimenul.

Bucătăria ungurească a înflorit din sărăcie: nu erau disponibile decât ingredientele cele mai simple, ca făina și cartofii, din care gospodinele nu puteau găti o mâncare bună decât cu multă inteligență. Maghiarii nu vor recunoaște însă

niciodată așa ceva; în plus, convingerea lor este că modul în care gătesc are ca rezultat feluri cu o mare valoare nutritivă. Untura este și acum folosită în locul uleiului, iar slănina se consumă în mod obișnuit la micul dejun în zonele rurale. Cuvântul „colesterol” este aproape necunoscut.

Vin și tării

În secolele al XVI-lea și al XVII-lea, vinul de Tokay se găsea pe mesele tuturor capetelor încoronate din Europa. „Vinul regilor – regele vinurilor”, după cum formulează cu mândrie viticultorii maghiari. Schubert a compus o piesă muzicală în cinstea lui, Faust al lui Goethe îl bea în scena pivniței; chiar și filozoful Voltaire a simțit nevoia să își exprime opinia despre acest vin. „Stimulează celulele creierului”, afirmă el. Tokay (scris Tokaj în maghiară) are un trecut generos și glorios. Maghiarii însă îl beau numai ocazional, preferând vinurile mai seci și mai ieftine din alte regiuni viticole ale țării. Barurile unde se servește vin sunt numeroase. Adesea, ele se găsesc în demisoluri, ceea ce, uneori, îngreunează ieșirea la suprafață a clientelei.

Pálinka este o băutură tare, făcută din caise sau cireșe, la fel de tare ca și vodca, dar mult mai gustoasă. Varietatea produsă în casă și distilată din fructe amestecate este încă și mai tare. Are, ce-i drept, aspect asemănător cu apa, dar nu contați că mai ajungeți acasă fără ajutor. Ea face parte din micul dejun al țăranilor, iar cel care nu bea palincă este considerat laș.

Unicum, un digestiv răspândit, din ierburi aromatice, este produs de familia Zwack. Un înaintaș al acestei familii a inventat *unicum*, ca medicament pentru împăratul Josef al II-lea. Și mulți maghiari mai cred și acum că acest lichior chiar este un medicament.

Sănătate și igienă

Maghiarii sunt pe primele locuri ale listelor europene în domeniul cancerului și bolilor de inimă. Bărbatul maghiar mediu nu atinge vârsta de șaizeci și cinci de ani, chiar dacă femeile trăiesc cu opt ani mai mult. Un caz excepțional, în vârstă de o sută cinci ani, a fost întrebat cum a reușit să trăiască atât de mult. A răspuns că și-a păstrat mereu calmul și echilibrul. Pentru un maghiar, asta reprezintă un miracol.

Maghiarii se vaită mereu că muncesc atât de mult, încât n-au timp nici să moară. De asemenea însă beau, fumează și se frământă prea mult. Conștienți de regimul alimentar nesănătos, ca și de stilul nesănătos al vieții urbane, încearcă acum să intre în formă înotând, participând la cursuri de fitness sau alergând.

Într-o baie obișnuită, nu se găsește armata de sticluțe, spray-uri, pachețele și borcănele din băile de prin alte părți. Dar roadele industriei moderne a igienei au început să pătrundă. În 1990, când la televiziunea maghiară a fost prezentată prima reclamă americană la un detergent, însoțită de un cor de voci feminine tinere care intonau numele mărcii, întreaga țară s-a cutremurat de râs. Maghiarii au găsit ridicol faptul că un producător de detergenți putea crede că își va vinde mai bine marfa dacă o punea pe muzică.

Dar s-au înșelat. În câțiva ani, campaniile de PR în stil occidental și-au făcut efectul la fel cum și-l fac în întreaga lume și jingle-urile produselor au invadat televiziunea și radioul. Ca rezultat, rafturile din băi au început să se aglomereze.

Cu toate acestea, maghiarii folosesc mai puțin săpun, pastă de dinți și deodorant decât media europeană. Străinii se plâng adesea de mirosul greu din autobuze și tramvaie, ba chiar și din

restaurante. Dar fie situația se îmbunătățește treptat, fie nasurile își mai pierd din sensibilitate.

Îngrijiri de sănătate

Cei care au un loc de muncă permanent primesc un card de sănătate care, prin prezentarea la cabinetul medical sau la spital, le asigură gratuitatea serviciilor... doar dacă nu vor să fie tratați și vindecați. Cine dorește un tratament medical eficient trebuie să dea bacșiș doctorilor și asistentelor, o manevră cunoscută drept „bani strecurați”. Pe de altă parte, cine are nevoie în Ungaria de un dentist, de lentile de contact sau de ochelari are noroc, pentru că sunt ieftine. Tratamentul stomatologic privat, pentru care se folosesc acum cele mai bune materiale și metode occidentale, este cu atât de mult mai ieftin decât oriunde altundeva în Europa, încât agențiile de voiaj organizează tururi ale Ungariei „cu reparatul dinților inclus”, iar în apropierea graniței cu Austria funcționează peste zece mari clinici stomatologice.

Sistemul spitalicesc este și acum organizat după principii vechi și cam feudale. Doctorii sunt la ordinele doctorilor mai bătrâni, șefi de clinici sau de secții. Pacienții sunt deseori priviți ca niște cobai, siliți să aștepte fără să se plângă pe coridoare pentru că programul medicului este mai important decât timpul sau confortul pacientului.

În Ungaria, bolnavului nu i se spune aproape niciodată de ce suferă. Dacă are o boală fatală, nu li se comunică decât rudelor. Poate părea nedrept, dar majoritatea doctorilor maghiari sunt de părere că pacienții care doresc cu adevărat să știe adevărul reprezintă o minoritate. Și, cum o minoritate este greu de identificat în rândul pacienților, nici membrii ei nu sunt informați. Doctorii preferă să joace la siguranță.

Sisteme

Transport

Sistemul de transport în comun, și mai ales cel budapestan, este printre cele mai bune din lume. Poți ajunge din orice suburbie în centrul capitalei folosind autobuzele și tramvaiele sau cele trei linii de metrou, dintre care una este cea mai veche din Europa.

Rețeaua de căi ferate este, la rândul ei, bine dezvoltată. MÁV, compania feroviară de stat, este sigură, deși vagoanele sunt mai murdare decât în anii socialismului – pe vremea aceea, o grevă a lucrătorilor feroviari era doar o scenă dintr-un film străin. Biletele sunt ieftine prin comparație cu Europa Occidentală, dar tot costă de zece ori mai mult decât în urmă cu zece ani.

În ce privește drumurile, în țară există puține autostrăzi cu patru benzi, iar calitatea lor e îndoielnică. După fiecare iarnă apar fisuri, deformări și găuri care fac grea viața șoferului și o scurtează pe cea a mașinii.

Cum țara trece mai mereu prin ierni grele, este nevoie de un adevărat eroism pentru a menține serviciile în stare de bună funcționare în lunile reci, dar tehnicienii care se ocupă de liniile electrice, de curățatul drumurilor sau al șinelor de tren, ca și angajații de pe ambulanțe sunt toți eroi înnăscuți în Ungaria. Liniile electrice se repară în timp-record. Pe drumuri se presară sare și nisip. La Budapesta, dacă ninge zi și noapte, o armată de șomeri, de multe ori în zdrențe și cu o existență dubioasă, își fac apariția să curețe străzile cu lopata. Și se roagă să mai ningă, ca să mai câștige niște bani. Unii dintre oamenii aceștia trăiesc din

colectarea hârtiei și sticlelor. La multe băuturi alcoolice, cumpărătorii plătesc o mică garanție pentru sticlă și, dacă se strâng destule sticle goale, ele pot fi schimbate, nu pe bani, ci pe o sticlă plină.

Telefoane

Sistemul de telefonie maghiar a fost privatizat, dar asta nu i-a rezolvat problemele. Liniile existente nu sunt suficiente. Un număr uriaș de persoane dețin linii cuplate, ceea ce înseamnă că, dacă unul dintre numere începe o convorbire, celălalt nu poate nici să inițieze, nici să primească apeluri.

În multe cazuri, când obții un fir, poți să formezi numărul și să vorbești aproape cu oricine în lume, mai puțin cu persoana cu care ai dorit să vorbești. Un om de afaceri care sunase la un număr francez a întreținut o conversație plăcută cu o centralistă de la Tokio. Același domn primește zilnic zece apeluri din partea unor persoane care vor să discute cu cineva de la Compania Maghiară a Aluminiului. Și, când formează numărul de la serviciu al soției sale, îi răspunde un restaurant în vogă, așa că profită de ocazie pentru a face o rezervare, căci, dacă vrea să sune la restaurant, de obicei dă peste agentul de vânzări al unei fabrici de covoare.

Compania de telefonie nu acordă nicio compensație pentru legăturile făcute greșit. Așa se explică, poate, de ce telefoanele nu sunt o distracție pentru maghiari. Motivul real pentru care acestea nu le plac este însă că, dat fiind că gesticulează mult, preferă să stea față în față cu cel cu care vorbesc, iar telefonul îi împiedică.

Dacă suni și lași un mesaj, maghiarii nu îți întorc decât rareori apelul, în ciuda promisiunii robotului: „Vă voi suna cât de curând posibil.”

Premisa este că, pentru aceasta, nu se supără nimeni: nu este vina lor că robotul telefonic minte.

Poștă

Maghiarii sunt îngrozitori când vine vorba de corespondență. Cei din generațiile mai vechi poate reușesc să umple o pagină, iar tinerii romantici pot scoate câteva rânduri chinuite pe care le consideră o scrisoare de dragoste, dar întreprinderile comerciale, firmele, editurile și instituțiile publice nu scriu niciodată, nu confirmă de primire și nu răspund niciodată la scrisori. Probabil din teama de a nu se angaja față de ceva anume.

Dar, chiar și dacă ar face-o, adresa ar fi pesemne greșită. Locurile care, în epoca socialistă, au primit nume comuniste au fost rebotezate. Căutarea noilor denumiri ale străzilor în hărți și ghiduri a devenit o distracție obișnuită. Doar la Budapesta a fost schimbat numele a peste patru sute de străzi. Poștașii fac eforturi considerabile pentru a ține pasul cu modificările.

Ați putea decide să renunțați la poștă și să dați în schimb un telefon, dar fiți cu băgare de seamă. Cele mai multe numere (din enigmatice motive tehnice) s-au schimbat, la rândul lor. Când izbutești să dai de un prieten în Ungaria, satisfacția este enormă.

Educație

După grădiniță, educația serioasă începe la vârsta de șase ani. Înainte de perioada comunistă, copiii rămâneau în școala primară până împlineau zece ani, când cei mai mulți intrau la *gimnázium*, sau ciclul doi, pentru încă opt ani de instruire. În perioada comunistă, sistemul a fost modificat: opt ani de învățământ elementar obligatoriu, urmați de patru ani de *gimnázium* cu accent fie pe științele

naturale – matematică și fizică – sau pe științele sociale – literatură și limbi.

După 1990, unele școli și mai ales cele aflate sub patronajul bisericilor au revenit la vechiul sistem. Gama de opțiuni este largă, sunt acum școli speciale de toate felurile, iar predarea se poate face în engleză, franceză sau germană. Îți poți înscrie progenitura la instituții de tip *gimnázium* cu profil de arte plastice, muzică sau chiar matematică. La vârsta de optsprezece ani, elevii dau examenul de admitere la facultate, la materii precum limbile străine, istoria sau literatura.

Învățământul a fost întotdeauna un punct forte în cultura maghiară. Circumstanțele se mai schimbă, dar generații noi de profesori devotați și vizionari continuă să apară, împreună cu excentricii de geniu.

În ciuda popularității de care se mai bucură încă dreptul, tinerii maghiari văd în studiile economice calea cea mai sigură către un viitor lucrativ și doresc să petreacă un timp în centrele de pregătire occidentale. Din fericire pentru ei, generațiile de emigranți care s-au stabilit în institutele de cercetări străine se ocupă ca tinerilor lor compatrioți să le revină numeroase invitații și burse, iar multimilionarul american de origine maghiară George Soros a înființat zeci de asemenea burse pentru maghiarii talentați la Oxford și în alte centre de învățătură. Tot el a finanțat construirea la Budapesta a unei Universități Central-Europene, destinate oamenilor de știință care doresc să studieze economia și cultura Europei Răsăritene.

În ultimii ani, trei mii de cercetători maghiari s-au stabilit în străinătate, nemulțumiți de reducerea fondurilor (4% din PIB). Unii dintre concetățenii lor văd în fuga creierelor un avantaj: la urma urmelor, sunt oamenii lor de peste graniță, ei vor trimite și mai multe invitații celorlalți, vor trimite acasă prețioasa aparatură medicală și de

laborator și, dacă unul sau doi dintre ei reușesc să ia și un Premiu Nobel, acesta nu va face decât să îmbunătățească imaginea țării.

Înrolare

Până în 1989, înrolarea obligatorie în armată, pe o perioadă de trei ani, a oricărui tânăr sănătos și major nu presupunea mai mult decât instrucție, cartofi de curățat și participarea la cursurile de socialism științific.

Înrolarea este și astăzi obligatorie, dar pe o perioadă de doar nouă luni, în care soldații învață să lucreze pe calculator, să conducă un camion sau să vorbească englezește. Dacă un tânăr nu dorește să ia parte la alergarea de dimineață, el poate să refuze. Ofițerii armatei comuniste, acum în retragere, clatină din cap. Pămpălăii ăștia n-or să bată niciodată vreun dușman. Nici măcar nu se înarmează cu înțelepciunea gândirii socialiste. Dar armata trebuie modernizată. Ungaria a intrat în NATO, iar NATO nu consideră socialismul sau curățatul cartofilor ca făcând parte din condițiile vieții militare: a început recrutarea primilor membri ai unei forțe armate de profesioniști angajați.

Crimă și pedeapsă

Delicte

Constituie un delict să nu poți prezenta documentele de identitate la solicitarea poliției. Toți cetățenii le posedă și sunt obligați să le aibă asupra lor. Lucru nu prea dificil dacă ieși la plimbare în pantaloni scurți și tricou, dar ceva mai complicat dacă, să zicem, înoți în lacul Balaton.

Bețivii sunt rezolvați rapid. Sunt duși la secții de dezalcoolizare. Li se face un lavaj gastric pe care, dacă își pot permite, trebuie să-l plătească.

Codul autostrăzii

Codul autostrăzii trebuie respectat cu mare strictețe. Unii dintre maghiari conduc la fel ca străbunii lor care se întreceau călare în câmp deschis. Din nefericire, chiar dacă nu sunt foarte proaste, drumurile din Ungaria sunt cam înguste pentru curse. Astfel că, pe multe porțiuni drepte și ispititoare, sunt instalate camere video și poliția așteaptă să te oprească. Sunt șoferi care își agață CD-uri de oglinda retrovizoare, crezând că suprafața lucioasă derutează radarul. Nu funcționează întotdeauna.

În afara orașelor, folosirea fazei scurte a farurilor este obligatorie, chiar și în timpul zilei. Colac peste pupăză, șoferii nu au voie să bea deloc alcool. Nici măcar o picătură. Ceea ce a avut ca rezultat un cult pentru sucurile bune de fructe în baruri și restaurante.

Poliție

Polițiștii maghiari nu sunt cei mai amabili oameni din lume, iar uneori le place să fie dificili doar ca să-și arate autoritatea. În felul acesta, uneori, își completează salariul mic. După comiterea unei infracțiuni minore la volan sau în materie de parcare, poți plăti amenda pe loc; polițistul ar trebui să-ți taie chitanță, dar este posibil să uite și să bage banii în buzunar.

Dacă sunt într-o dispoziție bună, polițiștii pot fi foarte joviali și amabili. Unii au un aer patern, masiv, cu centura pistolului (toți polițiștii poartă armă) dispărându-le sub burdihane, în timp ce alții, mai tineri, au părul lung și e greu să ți-i închipui făcând față într-o bătaie serioasă. Nu sunt la fel de disciplinați precum colegii lor occidentali: fumează în timpul serviciului, chiar și când fac de gardă în fața unei clădiri oficiale, și patrulează pe străzi lingând la înghețată.

În ziua de astăzi, e greu să fii polițist în Ungaria. Țara se confruntă cu probleme serioase de criminalitate. Furtul de mașini e în floare, în special după ce o rețea bulgărească a învățat să facă mulaje de ceară după încuietorile de la rezervoarele de benzină, după care cheia de contact se produce pe loc, în trei minute. Cum cei mai mulți străini pot trece frontiera fără viză, în orașe operează un număr mare de delincvenți ruși, ucraineni, români, albanezi și din Orientul Mijlociu. „Interlopii” au cele mai bune arme, mașini și telefoane mobile, în vreme ce poliția încearcă să-i prindă cu mașini vechi, folosind un echipament de cele mai multe ori depășit. Și, pentru că și salariile sunt mici, nimeni nu se mai miră că în poliție nu intră întotdeauna oamenii cei mai inteligenți. Pe tema aceasta, există o glumă veche:

— De ce merg polițiștii mereu câte doi în patrulă?

— Pentru că unul știe să scrie și celălalt să citească.

Penitenciare

Cele mai multe închisori maghiare sunt instituții corecționale de modă veche, la fel de inconfortabile pentru gardieni ca și pentru deținuți. Sunt supraaglomerate și este nevoie de unele noi. Dar statul are de construit atâtea: drumuri, poduri, școli, spitale...

Guvernare și politică

Ungaria a jucat un rol esențial în demolarea așa-numitei Cortine de Fier. În 1989, a fost introdus un sistem politic democratic, de tip occidental, iar vechiul consiliu prezidențial a fost înlocuit cu o nouă președinție de stat. După patru decenii de dictatură, noua legislație permitea apariția facțiunilor politice rivale și multe partide au fost înființate atunci.

În martie 1990, Forumul Democrat Maghiar a câștigat aproape un sfert din voturi, puțin mai multe decât Alianța Democraților Liberi. Micii proprietari, creștin-democrații și tinerii democrați au obținut, fiecare, cam 10% din voturi. Forumul a format o coaliție cu micii proprietari și creștin-democrații. Patru ani mai târziu, în mai 1994, majoritatea alegătorilor au votat împotriva celor trei partide din coaliție. În urma victoriei zdrobitoare, socialiștii au obținut dreptul de a forma un nou guvern și au înființat o coaliție împreună cu liber-democrații.

În câteva luni, cei mai mulți cetățeni au trăit dezamăgirea și față de acest guvern, iar în 1998 au votat în favoarea tinerilor democrați. Destrămarea rapidă a iluziilor este una dintre trăsăturile principale ale acestui popor.

Ruginească-se în pace

Dacă în Anglia există un adăpost pentru măgarii bătrâni, la Budapesta este o casă de odihnă pentru vechile statui comuniste. Când s-a prăbușit comunismul, în 1989, s-a decis ca aceste opere de artă motivate politic și acum nedorite să fie îndepărtate din piețe. Ar fi fost, poate, ocazia potrivită pentru a topi bronzul și a azvârli sculpturile în piatră la groapa de gunoi. În schimb,

într-un parc de la marginea Budapestei au fost aranjate cu gust, pe grupuri, statuile lui Marx, Engels, Lenin și Stalin, împreună cu cele ale eroilor comuniști mai mărunți.

Scopul principal al acestei expoziții permanente a fost de a arăta generațiilor viitoare ce a însemnat arta sub dictatură. Ea însă a condus și la salvarea unor statui cu merite artistice notabile, fără obligația de a le lua prea în serios mesajul. Parcul este rezultatul unei inițiative private și primește vizita multor turiști străini. Ce-i drept, la intrare se plătește o taxă, dar ea este mică, iar magazinul de suvenire susține viabilitatea întreprinderii. Odată cu busturile de mici dimensiuni ale lui Lenin și cu casetele cu vechi marșuri comuniste, oaspeții pot achiziționa o cutie de conserve sigilată, care, în conformitate cu textul etichetei, conține „ultima răsuflare a comunismului”.

Birocrație

În Ungaria, nu este prea distractiv să ai de-a face cu autoritățile. De obicei ești lăsat să aștepți, chiar dacă ai o întâlnire programată. Când, în fine, te auzi strigat, te confrunți cu una din două atitudini: „Eu sunt șeful aici și ai face bine să-mi respecți puterea” sau „Văd că faci parte din clasa mijlocie și eu sunt un umil funcționar, dar, în biroul ăsta, soarta ta e în mâinile mele.” Cel mai bine e să fii politicos și vesel, căci în felul acesta, uneori, poți schimba lucrurile.

Maghiarii nu respectă orele de program, care oricum nu au nicio logică, dar se poate întâmpla să ajungi din timp undeva unde ar trebui să fie deschis, să zicem, până la două, dar să găsești ușile închise de la prânz. Un bilet prins în piuneze anunță: „Ne cerem scuze, dar astăzi am decis să închidem la ora douăsprezece. Din lipsă de personal, înțelegeți...” (Lipsă de personal?

Bineînțeles că nu. Doamna Szabó a plecat mai devreme, să-și ia fata de la balet.)

Când trebuie făcut un aranjament important și complicat, plicul cu bani este primit cu plăcere. Dacă este vorba de chestiuni mărunte, birocrația poate fi șuntată cu mici cadouri, ca de pildă o sticlă de băutură sau o cutie cu bomboane.

Afaceri

Muncitorul maghiar

Statisticile arată că maghiarii își petrec mai mult timp la serviciu decât orice alt popor din Europa Răsăriteană. Din păcate, numărul mare de ore muncite nu are neapărat drept consecință o productivitate crescută. Oamenii sunt conștienți că intensitatea activității lor lasă de dorit și că PIB-ul scade, în timp ce consumul crește. Li se pare greu de înțeles că pot consuma din ce în ce mai mult, dacă tot câștigă din ce în ce mai puțin. Minunate sunt științele economice.

O persoană cu prejudecăți ar putea trage concluzia că maghiarii sunt leneși, dar s-ar înșela. Maghiarii sunt capabili să tragă din greu, dacă vor. Muncitorii și țăranii sunt oameni care lucrează pe cont propriu și sunt evident percepuți ca foarte harnici. Pentru funcționari însă, a trage din greu înseamnă a sta la serviciu ore multe, fără a face mare lucru. Unde altundeva mai poți găsi o funcționară la ghișeul poștal care dictează o rețetă unei prietene („Dragă, iei ouăle...”) în timp ce tu aștepți la coadă?

În anii socialismului, oamenii nu trăiau cu sentimentul că muncesc pentru propria bunăstare (sau a familiilor lor), ci pentru stat, de aceea, majoritatea își păstrau energia pentru a doua slujbă, cea la negru. Oricum, pierderea locului de muncă nu era un pericol real, fiindcă își puteau găsi repede altul. Acum însă, sunt nevoiți să se adapteze la noua concepție despre muncă: dacă nu ești destul de bun, ești concediat.

Pentru că salariile sunt mici și costul vieții ridicat, mai sunt și acum maghiari care au două sau

mai multe slujbe și, ca să nu moară epuizați, încearcă să utilizeze minimum de energie. După cum spunea odată legendarul căpitan al unei echipe de fotbal, Ferenc Puskás: „Bani frumoși, fotbal frumos. Bani puțini, fotbal puțin.”

Privatizarea și întoarcerea la capitalism sunt aproape încheiate. Multinaționalele și celelalte firme occidentale care deschid sucursale și puncte de producție au adus cu ele metode de lucru noi, echipament modern, know-how și tehnici folosite în afaceri. S-au investit circa șaptesprezece miliarde de dolari, ceea ce a permis Ungariei să intre nu doar în Uniunea Europeană, ci și în secolul XXI cu oarece șanse de succes.

În lumea afacerilor

Printre oamenii de afaceri maghiari există mai multe subcategorii. În primul rând, foștii potentați ai partidului comunist (o specie care îmbătrânește) și fiii și fiicele lor cu educația făcută la universitățile economice din Vest, care au izbutit să își salveze averea și funcțiile parașutându-se în vârful ierarhiei. Numele cunoscute ale unor foști membri ai Comitetului Politic sau ai Partidului Comunist apar acum pe listele cu directori din consiliile de administrație ale marilor companii. În spatele numelui, nu știi niciodată cine se ascunde: bătrânul escroc însuși, preschimbat acum în capitalist binevoitor (care nici acum nu vorbește vreo limbă străină), sau extrem de elegant îmbrăcatul său fiu.

Urmează tehnocrații talentați, care s-au priceput întotdeauna la ceea ce fac, orice va fi fost aceea, și care au o experiență uriașă. Majoritatea au lucrat în țări ale lumii a treia și prin toate ungherele fostului imperiu sovietic. Poate nu sunt îmbrăcați cu prea mult gust, dar se dovedesc foarte utili în extinderea pieței spre Est.

Specia cea mai nouă este complet occidentalizată, confundându-se perfect cu orice businessman din lume. Mulți au mașini scumpe și obiceiuri noi, ca jocul de squash sau mersul la sală. Unii au lefuri fabuloase și locuiesc în case uluitoare. Dar păstrează și câteva obiceiuri ungurești. Unul este acela de a fi o idee mai aroganți decât e nevoie, iar celălalt e lipsa de punctualitate.

Ierarhie și femei

În Ungaria, oamenii de afaceri își iau poziția foarte în serios, într-un mod demodat și cum nu se poate mai central-european. Cel cu rang inferior trebuie să îl salute primul pe superior când se întâlnesc pe culoar, chiar dacă cel dintâi este mai în vârstă. Ceea ce nu se întâmplă dacă vreunul dintre ei este femeie, căci, în ce privește femeile care practică o profesie specializată, maghiarii fac întotdeauna o distincție care ține de cavalerism. Lucrul acesta rămâne valabil chiar dacă femeia are succes în carieră, un post bun și o leafă mare.

Femeile sunt tratate ca egali în viața profesională și multe au funcții de conducere, nu numai în comerț, ci și în întreprinderile industriale. În ziua de astăzi, postul depinde de pregătire, competență, abilitate și voință.

Ședințe

Zicala conform căreia „timpul înseamnă bani” pare să fi fost uitată în Ungaria, poate pentru că, vreme de patruzeci de ani, nu a fost adevărată. Ședințele de lucru sunt lungi, pentru că maghiarilor le place să vorbească și mulți se tem că un discurs scurt nu va fi luat la fel de în serios ca unul foarte lung.

Ședințele se țin mai mult la birou decât la restaurant, deși prânzul de afaceri începe să câștige teren. Când un prieten sau un om de afaceri maghiar spune: „Hai să ne vedem la un prânz!”, ai putea crede că ești invitatul lui și că va achita nota de plată. Numai că maghiarii consideră că, odată ce-ai acceptat invitația, ai acceptat și să faci cinste, de aceea, când sosește nota, nu merită să vă luptați ca să plătiți nemțește... decât dacă vă plac luptele (sau dacă sunteți neamț).

Hârțogărie

Fotocopierea era considerată o activitate periculoasă de către autoritățile comuniste (cu un copiator, se pot multiplica texte politice ilegale), astfel că utilizarea liberă a mașinilor de copiat reprezintă un concept relativ nou pentru maghiari. Copiatoarele sunt solicitate la maximum. Conform standardelor ungurești, o copie nu înseamnă nimic, două copii fac cât o jumătate de copie, patru copii fac cât o copie – dar, după cum se știe, o copie nu înseamnă nimic... Același lucru s-a petrecut și cu faxurile. Cei care posedă unul nu-l lasă să se odihnească o clipă.

Limbă și idei

Hungleză

Maghiara este o limbă fino-ugrică enorm de bogată și de variată, înrudită cu finlandeza și cu câteva limbi orientale minore, dar cu destule cuvinte împrumutate din latină, germană și slavonă.

Prin inovațiile lor tehnologice și noile concepte sociale, Marea Britanie și America lansează atacuri constante asupra integrității limbii maghiare. Există și o mișcare de contracarare, iar păzitorii purității lingvistice luptă din răsputeri împotriva potopului de cuvinte străine. Ei au reușit să curețe limbajul sportiv, eliminând termenii franțuzești din scrimă și pe cei englezești din fotbal („dat cu piciorul în minge" în maghiară), dar, odată cu progresele înregistrate de tehnologia informației, sarcina lor este tot mai dificilă. Cuvinte din engleză apar chiar și pe firmele magazinelor, uneori într-o formă maghiarizată, precum *szervisz* pentru *service*.

Unii termeni din engleză sunt utilizați în conversațiile obișnuite datorită expresivității lor unice. Oamenii vorbesc despre *fair play* sau despre a fi *fair*, despre mersul la *party* sau despre *spleen* (ca stare de spirit).

La schimb, maghiarii au împrumutat și ei câteva cuvinte limbii engleze. Cu secole în urmă, în satul Kocs, din Ungaria, se producea un tip foarte răspândit de vehicul tras de cai, din care se trage cuvântul *coach* (trăsură). *Dolman*, însemnând haină, partea de sus a uniformei purtate de husari, vine din maghiarul *dolmányy*, în timp ce cuvântul *hussar* (husar), din *Huszár*, a fost adoptat aproape

intact, împreună cu înfățișarea flamboaiantă și cu comportamentul pe care îl presupune.

Stră-străbunicul tău e un ük

În anumite domenii, maghiara dispune de mai multe cuvinte chiar și decât engleza, celebră pentru bogăția ei. Unul este cel al relațiilor de rudenie dintr-o familie. Frate se spune *fivér;* dar frate mai tânăr este *öcs*, în timp ce frate mai mare se spune *báty*. O soră mai mică este *húg*, iar una mai mare *nővér*.

Repetițiile plicticoase sunt eliminate. Bunicul este *nagyapa* în maghiară, dar străbunicul este *dédapa*, stră-străbunicul *ükapa*, iar stră-stră-străbunicul *szépapa* – în traducere literală, „tatăl frumos”. Cu cât mai bătrâni, cu atât mai frumoși... Ce veste bună.

Suk-sük și dialectele

Exprimarea dialectală nu este considerată un defect, dar în radio și în televiziune nu se admite nici un fel de accent, cu excepția câtorva emisiuni pentru agricultori sau de grădinărit. Pe de altă parte, nimeni nu își va face o părere proastă despre un profesor universitar pentru că vorbește dialectul zonei în care s-a născut.

Limba vorbită incorect este cu totul altceva. În anii regimului comunist, oameni cu origini umile au fost instalați în posturi înalte, iar discursurile lor publice și interviurile pentru radio și televiziune erau presărate cu erori de limbă grosolane, metafore amestecate și greșeli gramaticale. Ei erau numiți *suk-sük*, pentru că pronunțau greșit terminația unui anume caz; ca și cum ai spune „ei este”. Oameni cu origini umile se înalță și astăzi până în vârful piramidei, deși acum nu o mai fac în aceeași măsură pentru că sunt buni membri de

partid sau informatori ai poliției, ci prin talent și muncă tenace. Acești autodidacți se străduiesc să învețe șiretlicurile vorbitului în public, pentru că nu doresc să fie *suk-sük.*

Proverbe și zicători

Tezaurul de proverbe ungurești este asemenea Bibliei: poți extrage din ele înțelepciunea care să susțină o teorie sau care să întărească un adevăr complet opus. „Când ți se oferă un porc, du-te cu sacul” sugerează un proverb, în vreme ce altul avertizează: „Cine apucă mult se alege cu puțin.”

Atunci când vorbesc despre o pierdere sau un necaz mare, maghiarii fac referire la bătălia de la Mohács, din 1526, care a marcat începutul prelungitei ocupații turcești asupra celei mai mari părți a țării. „La Mohács am pierdut mai mult.” Sau își pot manifesta acordul față de o zicală mai recentă: „Cea mai bună viață e cea haotică.”

Conversație și gesturi

Darul povestirii este la mare preț în Ungaria, ca și în Irlanda. Povestitorii de pe la hanuri sunt venerați, iar cine știe să facă o conversație interesantă va primi numeroase invitații la cină.

Practic, nu există subiect care să nu poată fi discutat. În anii cei mai grei ai socialismului, nu aveai voie să pui sub semnul întrebării sistemul. În anii mai relaxați ai dictaturii, puteai discuta subiectul fără nici un pericol, dar nu-ți puteai publica opiniile. În ziua de astăzi, orice fel de interdicție este considerată inutilă. Nu este o dovadă de proastă creștere nici măcar dacă întrebi pe cineva ce venit sau salariu are. Desigur, când pui o asemenea întrebare, va trebui să răspunzi și tu însuți la ea.

Apelative

Complicațiile limbii maghiare fac destul de grea viața străinilor când vine vorba despre formulele de adresare. Dar acelora care își asumă greaua sarcină de a încerca să vorbească ungurește li se iartă de obicei greșelile. La urma urmelor, efortul este demn de respect.

Copiilor, prietenilor sau persoanelor de același sex, vârstă și rang li se spune *te* pentru „tu”, iar verbele se conjugă în conformitate. Celor mai în vârstă sau celor pe care nu-i cunoști foarte bine, ca de altfel și celor de rang mai înalt, în loc de *te*, trebuie să te adresezi cu *maga* sau *ön*.

Marele umorist maghiar Frigyes Karinthy a scris o nuvelă despre un funcționar care nu este foarte sigur dacă relația sa cu colegul este una de familiaritate sau nu. Ar dori să îl avertizeze pe celălalt că pe haină i-a căzut un gândăcel, care i se îndreaptă spre gulerul cămășii. Dar nu știe cum să i

se adreseze. Astfel că tot repetă „Ți-a căzut un gândac pe haină și ți se urcă spre gât.”

În maghiară, pronumele personal nu are gen. Femininul, masculinul și neutrul se exprimă, toate, prin același cuvânt scurt. Dacă asculți o conversație în ungurește, pot trece minute bune până să afli dacă este vorba despre o femeie, un bărbat sau un câine. De aceea, când vorbesc englezește, maghiarii îl încurcă permanent pe „el” cu „ea”. Constatând cât de ușor îi vine unui maghiar să îi spună unui bărbat „ea” într-un moment de lipsă de concentrare, umoristul George Mikes a scris un scurt eseu fermecător, intitulat *Doamna e bunicul meu*.

Cuvinte fără perdea

Maghiara este printre cele mai bogate limbi din lume în ce privește registrul de înjurături. *Rugăciunea birjarilor* are vreo patruzeci de cuvinte, fără repetiții. În Israel, unde este greu să înjuri, deoarece limba ivrit are la bază vocabularul Vechiului Testament, sunt persoane care înjură în ungurește.

Cum bărbații maghiari nu au voie să înjure de față cu doamnele, există și cuvinte mai nevinovate, care pot fi folosite când sunt ele prezente. Chiar și forma cea mai inofensivă a unei imprecații ungurești este bogată în imagini. Dacă te lovești din greșeală peste deget cu ciocanul, spui: „Ah, îngerul de aramă să fluiere peste salcie!” Și, dacă asta nu-ți potolește furia, atunci ce-ar mai putea-o potoli?

Formulele de alint sunt numeroase. Cuplurile căsătorite își spun „cățelul meu”, „mica mea aurită” sau „cintezoi mic”. Într-un hotel de țară, cu pereți subțiri, un comis-voiajor care avea mare nevoie de odihnă după o zi grea de muncă nu-și găsește liniștea din cauza celor doi porumbei din camera de alături.

— Al cui e poponețul ăsta dulce? tot întreabă un glas.

În cele din urmă, comis-voiajorul nu mai poate răbda și bate cu pumnul în perete:

— Hotărâți-vă naibii odată al cui e dosul și duceți-vă la culcare!

Gesturi

Maghiarii gesticulează mult, folosind numeroase gesturi internaționale, cum ar fi cel cu degetul mare ridicat. „Semnul victoriei” în Ungaria este mai demonstrativ și are o semnificație mai pronunțată decât în alte țări. În loc să folosească două degete, ungurii își încrucișează antebrațele, obicei legat de pedeapsa turcească, veche de secole, a trasului în țeapă. Restul se lasă pe seama imaginației.

Maghiarul, când vrea să blesteme pe cineva, folosește gestul tradițional al italienilor – cu degetul mijlociu ridicat și celelalte strânse – sau varianta sa central-europeană, pumnul ridicat. Semnificația este aceeași.

Alte gesturi, utilizate doar la nivel local, au o interpretare simplă. De exemplu, când doresc să arate că ceva s-a sfârșit, maghiarii fac o mișcare de măturare repetată cu palma desfăcută. Aceasta înseamnă că se bucură că treaba a fost făcută, dar, în același timp, sunt triști pentru că un anume lucru s-a încheiat definitiv.

Table of Contents

Naționalism și identitate	6
Caracter	14
Atitudini și valori	20
Familie	25
Maniere și comportament	29
Obsesii	32
Obiceiuri și tradiții	35
Umor	38
Destindere și distracții	41
Cultură	46
Mâncare și băutură	50
Sănătate și igienă	53
Sisteme	55
Crimă și pedeapsă	60
Guvernare și politică	63
Afaceri	66
Limbă și idei	70
Conversație și gesturi	73